

Česko-lužický věstník

číslo 5–6
květen–červen 2019
ročník XXIX

Liza Domaškojc

Zajtšne pšezpólohyśe

Zajtša, gaž 'šci wšykno spi,
ptaškow spiw pšez pólo zni;
pašpula a kukawa
wołatej, až rozlěga.

W Gołkojcach tam we gumnje
spiwa syłojk lubosnje,
rědnje se to póslucha
zajtša, gaž jo šišyna.

A gaž pšidu do blota,
pšede mnu wšo wuběga;
wuchac, liška, sarnicka
žarže mě za gólnika.

Bošon leši na łuku,
pyta młodym carobu,
chóžji, broži pó tšugach,
łapa žaby we groblach.

Pótom z nimi wjasoły
leši domoj chwatajcy;
chtož z nim žarży towarstwo,
tom ' tek něco pšinjaso.

Wusoko tek zaleši,
schowajo se za mroki,
zwěrchu tam we pówěťšu
woblatujo w kólasu.

Slyńco górzej liboco,
hyšći mla wšo pókšyjo,
wobalujo stwórbu wšu
ako mychańc njewjestu.

Skóro wyšej póstupa,
kurjau wšu rozdžela;
na wšom wise chrapcycki
ako droge parlicki.

Rědnje jo pšez póla hyś,
při tom dobrej ' mysli byś,
na wšo glědać póbóžnje
a chwališ Bóže stwórjenje.

Ranní cesta

Ráno, když svět ještě spí,
ptačí zpěv už venku zní:
křepelka a kukačka
volají do daleka.

V Gołkojcích za vsí bývá,
že slavík mile zpívá,
ráda si ho poslechnu,
když je ticho po ránu.

A jak přijdu na blata,
vybíhají zvířata:
zajíc, liška i srnec
myslí, že jsem myslivec.

Čáp vylétne na travu,
hledá mladým potravu,
loukou, struhou brodí se,
žáby chytá v příkopě.

Jakmile je nachytá,
domů s nimi pospíchá;
a kdo se s ním přátelí,
též mu něco nadělí.

Někdy vzlétne do výšky,
až se schová za mraky,
a vysoko zakrouží
tam nahoře v povětrí.

Když sluníčko vyhlédne,
mlha ještě kryje vše,
zahaluje přírodu
jako závoj nevěstu.

Brzy ale stoupá výš,
všechny mlhy dělí již;
na všem visí kapičky
jako drahé perličky.

Pěkně je tak cestou jít,
přitom dobré mysli být,
zbožně hledět na zemi
a chválit Boží stvoření.

Dolnolužická blata, foto Eliška Oberhelová.

Z antologie Basnikarska kjarmuša (LND, Budyšin 2017)
přeložila Zuzana Bláhová-Sklenářová.
O sestřích Domaškových se více dočtete na s. 37–43.

Z DOMOVA

► **Valná hromada Společnosti přátel Lužice** – Zasedání valné hromady se konalo v sobotu 2. března v Lužickém semináři. Na úvod si přítomní připomněli významného člena spolku Jiřího Mudru, který zemřel přesně před deseti lety. Čestným členem se na návrh předsednictva stal prof. Petr Kalleta, dřívější předseda spolku, a poprvé bylo uděleno ocenění Soraborum saluti (za intenzivní práci pro Lužici či česko-lužickosrbské styky nečlenům SPL), a to JUDr. Zdeňku Blažkovi. Činovníci spolku představili jednotlivé oblasti činnosti, především pak byla schválena výroční zpráva o hospodaření a rozpočet na další rok (daří se hospodařit vyrovnaně a udržovat rezervu). Dále se diskutovalo o vzniku stipendia bratří Šimonů a ceny Josefa Páty (pro studenty sorabistiky) a schválena byla pro letošek pilotní verze. Poté bylo zvoleno nové předsednictvo, přičemž došlo jen k jedné změně. Předsedou zůstává Lukáš Novosad, místopředsedkyní Eliška Oberhelová a členy předsednictva jsou Milan Hrabal, Ondřej Šrámek, Antonín Kříž, Josef Zdobinský a nově Tereza Hromádková. Na závěr nechyběl kulturní program – prezentovány byly nedávno ve špatném stavu objevené a nyní nově zarámované obrazy v majetku SPL, většinou od Hanky Krawcec, o které pohovořil Milan Hrabal. Následovalo autorské čtení spisovatele a novináře Měrcína Wjenka a beseda s ním, představení nově vydaného překladu Zužany Bláhové a Milana Hrabala *Konec poezie malé komůrky* od Jurije Chěžky a prezentace libereckého spolku Societas Amicuum Liberec a jejich připravovaného velkolepého projektu Rok Lužických Srbů.

red

► **Lužičtí Srbové v Austrálii** – V úterý 26. března přednášela v Lužickém semináři Trudla Malinkowa, vedoucí redaktorka evangelického čtrnáctideníku *Pomhaj Bóh*. Jedním z mnoha témat, kterým se věnuje, je lužickosrbská emigrace, tentokrát se zaměřila na tu do Austrálie, kam se na podzim loňského roku osobně vydala a kontaktovala potomky Lužických Srbů, kteří tam dříve odešli za lepším životem. Poutavé vyprávění tak doprovázela vlastními aktuálními snímky, ale také historkami z osobních setkání.

red

► **Neznámý filmový Krabat** – V úterý 9. dubna byl v Lužickém semináři plnému sálu promítnut málo známý film *Černý mlynář*. Film byl v Německu natočen v roce 1975 podle novely Jurije Brězana a i v Československu se promítal, později byl ale

zapomenut, nepatří sice k těm nej kvalitnějším kouskům kinematografie, ale přesto stojí za zhlédnutí. *Černého mlynáře* promítal z klasického filmového pásu Zdeněk Kovář, který na začátku pohovořil o dalších zajímavostech a odpovídal na zvědavé otázky diváků, například o tom, jak při přechodu na digitální média skupoval filmy na páskách. Radek Čermák pak představil samotnou mytologickou postavu Krabata a přiblížil divákům rozdíl v pojetí lužickosrbském a našem, které je velmi ovlivněno zpracováním Otfrieda Preusslera.

red

Z LUŽICE

► (KP 17. 3.) **125 let od smrti Michala Hórniky** – Ve čtvrtek 7. března se v kapli ve Worklecích konala u příležitosti 125. výročí úmrtí Michala Hórniky (narozen 1833 právě ve Worklecích) bohoslužba celebrowaná otcem Tomášem Dawidowským. Mše se zúčastnili členové Spolku Cyrila a Metodie (Towarstwo Cyrila a Metoda, TCM), workleckého Spolku kaple Marie matky Boží, domowinské župy Michala Hórniky, farníci z Chrósćic a další věřící. Při bohoslužbě byly vyzdvíženy zásluhy a životní osudy tohoto významného lužickosrbského duchovního a národního buditele. Jak připomněl Jurij Špitank, současný předseda TCM, byl Hórnik jedním ze spoluzakladatelů cyrilometodějského spolku, byl předsedou Matice lužickosrbské, založil časopis *Katolski posoł* a zasloužil se též o vybudování kostela v Bačoni. Další vzpomínka na lužickosrbského vlastence proběhla v pátek 8. března ve worklecké škole. Na akci vystoupila mluvčí župy Michala Hórniky Katharina Jurkowa, místní žactvo doprovázené učitelem Benem Hojerem zazpívalo duchovní píseň *Božo, Ty Serbow*, Hórnikův život přiblížily Jasmina Bulankec, Alena Krawčiček a Katrin Wedlichec. Ředitel školy Křesćan Korjeńk ve svém proslovu kladl žákům na srdce, aby si po Hórnikově vzoru vážili mateřského jazyka a aby se o něj v budoucnu zasazovali. Poté opět vystoupil Jurij Špitank a slavnostní shromáždění ukončil zpěv lužickosrbské hymny.

► (SN 11. 3., PB 2019/4, Rz 2019/5) **Miloraz a smrt** – Dubnové – velikonoční – číslo evangelického časopisu *Pomhaj Bóh* přináší recenzi divadelní hry Carly Niewöhnerové *Wopuščeny dom* (Opuštěný dům) od Lubiny Malinkowé. Podstatou zápletky je vztah čtyř generací lužickosrbské rodiny: dospělá vnučka, úspěšná mladá žena z velkoměsta, se vrací do vsi, aby pochovala do hrobu na

smrt nemocnou babičku, uspořádala majetkové záležitosti a zlikvidovala její domácnost. Přitom objeví pečlivě strážené tajemství rodinné historie, která se tu zobrazuje na pozadí krizi 20. století a ve stínu trvalé hrozby zničení vsi kvůli těžbě uhlí. Recenzentka chválí výkony herců a autentické podání zvláště Majky Kowarjec v roli babičky. Recenzi na *Wopuščeny dom* přináší také květnový *Rozhlad*, tentokrát od Dietricha Šolty. Je podrobnější, prozrazuje více z děje a zápletek a zdůrazňuje jiné aspekty než Lubina Malinkowa (včetně těch, které by se do evangelického církevního časopisu příliš nehodily). Například vedle životního humoru oceňuje i tragické linie v hlubších vrstvách rodinného příběhu, což podle jeho názoru nebývá zvykem v současné lužickosrbské tvorbě, jež má sklon spíše ke komediím. Pochvalu si západní autorka hry vysloužila zapojením lužickosrbských folkorních prvků (děvčátko v kroji, zpěv, přástky). Šolta si všímá také způsobu používání jazyka, které zásluhou chotěbuzské režisérky Esther Undiszové vyznívá zároveň autenticky (jednající postavy mluví zprvu německy a teprve po sblížení během děje převládne lužická srbština) a symbolicky (celá domácnost i se sousedy mluvící plynule lužickosrbsky je v dnešním Slepém a okolí spíše už jen nostalgickou vzpomínkou).

Premiéra se hrála na hlavním jevišti budyšínského divadla letos 9. března, kdy už se vědělo, že v únoru bylo rozhodnuto a že Miloraz padne za obět uhlénu dolu. Hra tak nutně reagovala na situaci; navzdory tomu nepostrádá humor a životní energii. Hru do lužické srbštiny přeložila Lubina Hajduk-Veljkovićowa a byla již oceněna cenou LUŽICA 2017.

► (SN 11. 3.) **Valná hromada Matice lužickosrbské** – Dne 9. března v Budyšině byla připomínkou 125. výročí úmrtí Michala Hórniky zahájena letošní valná hromada lužickosrbského vědeckého spolku Matice lužickosrbské. Těžištěm setkání byly přednášky na téma lužickosrbsko-slovanského spojení, Hórnikova působení a zprávy o činnostech a výkonech spolku (zprávy můžete najít na internetu <www.matica.sorben.com>). Valnou hromadu zakončila přednáška Corduly Ratajczakowé a Nicole Dołowy-Rybińské, jež referovaly o předběžných výsledcích svého výzkumu učení se lužickosrbskému jazyku podle koncepce 2plus.

► (NC 14. 3.) **Poušť na Dolnolužických Blatech** – Kvůli slabým srážkám a častým větrům během jara lehká půda na Blatech rychleji vysychá. Nejrychleji to postihuje

rozsáhlé lány s písčitou půdou. Na dosud neosetých polích se letos vytvářely duny a vítr přefoukával písek z jednoho pole na druhé. Leckdo tak mohl nabýt dojmu, že není na Blatech, ale na poušti.

► (PB 2019/4) **Lužickosrbská bohoslužba opět v Grodku** – V neděli 17. března se poprvé po 150 letech v Grodku v Lužickosrbském kostele znovu konala lužickosrbská bohoslužba. Uspořádala ji pracovní skupina Serbska namša k připomenutí lužickosrbských kořenů zdejší farnosti, ačkoli kostel ztratil svou původní funkci už roku 1966. Farář v. v. Helmut Hupac kázal dolnužickosrbsky, němečtí účastníci obdrželi tištěný překlad.

► (PB 2019/4) Na téže stránce v PB jako recenze divadelní hry *Wopuščeny dom* vyšel **nekrolog Hany Šprejcové, poslední ženy v Miłorazu, která chodila v kroji** a byla v něm také uložena do rakve; zemřela v březnu a byla pochována z rozhodnutí rodiny na místním hřbitově, navzdory plánované těžbě. Měla za sebou těžký život lesní a zemědělské dělnice, jejíž manželství trvalo stěží dva roky – mezi mužovou vojenskou dovolenou roku 1943, kdy se vzali, a lednem 1945, kdy padl ve válce. Zůstala vdovou a sama vychovala syna, dočkala se šesti pravnoučat. Nekrolog napsala slepá farářka Jadwiga Malinkowa, která ještě v únorovém čísle představila Hanu Šprejcowou mezi posledními žijícími nositelkami kroje.

► (NC 21. 3.) **Zhořelecká superintendantka Evangelické církve Berlín-Brandenbursko-slezská Horní Lužice se seznámila se zástupci Lužických Srbů** – Theresa Rineckerová ve svém zhořeleckém úřadě přijala předsedu Spolku na podporu lužické srbštiny v církvi (Towaristwo za spěchowanje serbskeje rěcy w cerkwi). Na setkání si vyměnili zkušenosti ze své letité praxe. Rineckerová vyrůstala v katolickém prostředí a v průběhu studií přestoupila k evangelické víře.

► (SN 21. 3.) **Lužickosrbské vzdělávání tématem Saského zemského sněmu** – Lužickosrbskému vzdělávání se na svém zasedání 21. března věnovala Rada pro lužickosrbské záležitosti Saského zemského sněmu v Drážďanech. Hlavním tématem byl služební řád, který se má přepracovat v zájmu zlepšení kvality lužickosrbského vyučování. To se samozřejmě neobejde bez důkladného přezkoumání stavu výuky, přičemž Rada chce zapojit do hodnocení všechny lužickosrbské školy a přešetřit lužickosrbské jazykové znalosti žáků a žákyň podle evropských směrnic.

► (PB 2019/4) **Lužickosrbské památky v budyšínské farnosti sv. Michala** – Pa-

mátkářka Trudla Malinkowa přednášela 23. března o památkách lužickosrbské řeči ve farnosti, která byla až do roku 1836 čistě srbská. Do dneška jsou lužickosrbské nápisy na varhanních skříních, nesou je zvony a tabulka nade vchodem do fary z r. 1802, na Tuchorském hřbitově je náhrobní kámen z r. 1775. Cenné vybavení fary z pozůstalosti faráře Ernsta Bohuwěra Jakuba (1800–1854) se dochovalo ve sbírkách budyšínského městského musea, kam je věnovali jeho synové; z jeho rodiny pochází i unikátní dvojazyčná dětská knížka z roku 1841 od Hendricha Awgusta Krygara. Tristně naopak působí výčet toho, co bylo zničeno nebo se ztratilo, zvláště za nacistického režimu a koncem poslední války: kostelní korouhve a paramenta (až na jediné ke křtitelnici), knihovna diáka Jana Pjecha z r. 1740 nebo příkrov na rakev s lužickosrbským nápisem z 19. století z Wulkého Wjelkowa. Trudla Malinkowa připomněla také významné rodáky – Jana Radyserba Wjelu ze Židowa, kde žil i Jan Arnošt Smoler, Handrije Zejlara ze Sloné Boršce nebo Marju Simonowou z Dobruše. V Čichońci a pak v Malém Wjelkowě bylo centrum bratrské obce, ve Wulkém Wjelkowě založil místní majitel panství von Below internátní školu pro lužickosrbské hochy. Ve Wuričích stával kamenný sloup, který roku 1970 hodili do pískovny; nedávno však byl vykopán a znovu postaven. Tyto památky dokládají zámožnost a sebevědomí zdejších sedláků a podnětný vliv měšťanského prostředí, díky čemuž tu mohly vyrůst a uplatnit se vzdělané osobnosti. – V témže čísle na str. 6 vyšla čtvrtá část autorčina podrobného textu na totéž téma.

► (SN 12., 28. 3.) **Stěhování Miłorazu** – Novou smlouvu o přesídlení obyvatel Miłorazu do nové výstavby na severním okraji intravilánu Slepého podepsali ve čtvrtek 28. března zástupci obcí Slepého a Trjebina a energetického concernu LEAG za přítomnosti saského předsedy vlády Michaela Kretschmera (CDU). Většina obyvatel se rozhodla pro přesídlení a má teď možnost se přestěhovat buď do nového Miłorazu, nebo do Trjebina. Nový areál má obsahovat kromě kulturního domu pro obyvatele také původní miłorazský hřbitov, jenž bude ve své historii přemístěn už podruhé.

► **Valná hromada Domowiny** – V sobotu 30. března se v Chróscích konalo zasedání 19. valné hromady Domowiny. Zúčastnila se jí trojice zástupců Společnosti přátel Lužice – předseda Lukáš Novosad, místopředsdkyně Eliška Oberhelová s dcerou Žofií a člen předsednictva Milan Hrabal, a také zástupci přidružených spolků (asočrowane towarstwa) z Polska. V zaplněné tělocvičně chróscické školy proběhla dobře zorganizovaná diskuse, která přinesla několik zajímavých výsledků a podnětných návrhů. Pro rozporuplnou situaci v souvislosti se vznikem Lužickosrbského sněmu (Serbski Sejm = SeS) bylo důležité vystoupení Alexandra Polka, z něhož vyplynulo, že SeS uznává Domowinu jako hlavního zástupce Lužických Srbů v souladu s jejím statutem a nechce být při hájení zájmů Lužických Srbů jejím konkurentem, ale jakýmsi „doplněním“. Takovýto postoj otevřeně přivítal předseda Domowiny Dawid Statnik. Ten ve svém vystoupení vytyčil tři základní směry pro budoucí činnost jím řízené organizace: za prvé hájit jazykový prostor, za druhé posílit činnost v regionech a za třetí podporovat současné aktivity.

O významu vlastní a domova promluvil zplnomocněnec německé spolkové vlády pro vysídlence a národnostní menšiny

Projev Dawida Statnika, předsedy Domowiny, na zasedání její valné hromady, foto Milan Hrabal.

Bernd Fabritius (CSU). Předseda vzdělávacího výboru spolkového předsednictva Marcel Braumann vyslovil přání sestavit lužickosrbskou rodičovskou iniciativní skupinu, zatímco Jan Nuk doporučil založit spolek všech lužickosrbských škol, který by zařadil silnější identitu lužickosrbského školství. Velmi příznivé bylo, že v rámci Valné hromady se projeví také mladí: například Lužickosrbská skauti (vystoupila Katja Hrehorjec) nebo Spolek lužickosrbských studentů působící v rámci župy Jana Skaly (promluvil Damian Dyrlich a Roman Kral).

Členové SPL uctili památku Lawrence Kmječe na chróscickém hřbitově, foto Milan Hrabal.

V závěrečné části vystoupil předseda SPL Lukáš Novosad. Úvodem zdůraznil, že zatímco pro Lužické Srby je Lužice vlastí, pro nás, přátele Lužice, je záležitostí srdeční. Svou krátkou řeč zakončil pozvánkou do Prahy ke vzájemné spolupráci mezi Domowinou a Společností přátel Lužice (a na české pivo).

Po skončení celé akce se malá česká delegace vydala na hřbitov, kde položením snítky rozkvetlé jivý na hrob uctila památku nedávno zesnulého Lawrjence Kmječe.

Milan Hrabal

➤ (KP 14. 4.) **Zemřel významný lužickosrbský malíř Jan Buk** – Jan Buk se narodil 2. srpna 1922 v Njebjelčicích. Po čtyřech letech vojenské služby za druhé světové války studoval v polské Bratislavě a následně v Drážďanech malířství. Později se usadil v Budyšině, kde pracoval jako učitel umělecké výchovy na tehdejší Lužickosrbské vyšší škole a svůj talent předal mnoha generacím žáků. Od roku 1956 pak působil na volné noze. O čtyřicet let později se s manželkou Tonijou přestěhoval do rodné vsi, kde prožili poklidná léta až do její smrti v roce 2008. Jan Buk zesnul 1. dubna v chróscickém Domě svatě Ludmily. Pohřben byl do rodinného hrobu v Njebjelčicích.

➤ (PB 2019/4) **Nová kulturně historická diplomová práce** – Kulturní historik a slavista Julian Nyča představil na přednášce v budyšinském Wjelbiku 14. března svou magisterskou diplomovou práci o hornolužických pomnících padlých v 1. světové válce. Sledoval, kde jsou či byly lužickosrbské nápisy a jakého druhu. Z celkem zjištěných 163 pomníků jde pouze o 33 případů, a z těch jen osm je ryze lužickosrbských, všechny se nacházejí v katolické oblasti. Naopak biblické a nábožné texty se vyskytují pouze v evangelických vsích. Na dvojazyčných pomnících pak bývají německy texty vlasteneckého rázu, lužickosrbské spíše emotivního. (*Předběžné výsledky své*

ho výzkumu prezentoval Nyča již před rokem v Lužickém semináři v Praze, o čemž jsme referovali v ČLV 5/2018 – pozn. red.)

➤ (NC 18. 4.) **Plán energetického koncernu LEAG na výstavbu nové spalovny v Janšojcích** – Stávající spalovna odpadků již nevyhovuje platným předpisům. Nová spalovna by měla lépe pracovat s odpadním teplem, které bude využito pro energetické účely. V současné době jsou shromažďovány podklady potřebné pro zahájení výstavby.

➤ (KP 21., 28. 4.) **Nejstarší tištěná hornolužickosrbská kniha pro knihovnu Lužickosrbského ústavu** – Lutherův *Malý katechismus* v překladu faráře Wjačława Warichia z roku 1597 (první tisk 1595) byla zakoupen od soukromého majitele a po mnoha letech se vrací z Lipska zpátky do Budyšina. Původně byl uložen v sakristii kostela sv. Michala v Budyšině a v roce 1920 se dostal do Lipska, což jej zřejmě zachránilo před zkázou při požárech na konci války. Kniha je lužickosrbsky jen sotva z poloviny – každá strana má svůj německý ekvivalent, a navíc obsahuje několik prázdných stran, které měly sloužit duchovním pro poznámky. Svazek měří 14×9 cm a je 2,5 cm silný; 138 stran je potištěných, 21 popsaných rukou a 59 úplně prázdných. Představení nového přírůstku se zúčastnili pracovníci knihovny Wito Bejmak, Hanaróža Šafratowa a literární vědec Franc Šěn. Kniha by měla být ještě letos za spolupráce se Saskou zemskou knihovnou zdigitalizována a zpřístupněna veřejnosti.

➤ (PB 2019/4) **„Náhradní hřbitov“ v Rowném** – Lužickosrbské náhrobky ze zpusťlého starého hřbitova v Rowném u Slepého (užíván 1862 – po r. 1919) přenesli lužickosrbsští studenti z iniciativy Trudly Malinkowé, autorky monografie o hřbitově (*o knize jsme referovali v ČLV 4/2013 – pozn. red.*), ke kostelu do vsi. Již roku 2011 tam vznikl malý památník z dvanácti dochovaných náhrobků, letos bylo na připraveném místě osazeno dalších pade-

sát. Pamětní místo bude slavnostně otevřeno pobožností o velikonoční neděli. Bude se o něj starat obec Slepó jakožto vlastník hřbitova.

Z NĚMECKA

➤ **Česká delegace do Lužice, do Lipska i do Drážďan** – V úterý 9. dubna se do Lužice vypravila skupina členů SPL, předseda Lukáš Novosad, někdejší člen redakční rady ČLV Petr Kalina, muzikolog, ale také ukrajinja a sorabista ze slavistiky FF MU v Brně, a Jiří Januška, hungarista, který se v poslední době nadchnul pro Lužici a který je aktuálně novým vedoucím Katedry středoevropských studií na FF UK v Praze. Lukáš Novosad večer přednášel o historii i současnosti česko-lužickosrbských vztahů, které jsou v Lužici často neznámé, v Putnické hospodě v Chróscicích a ve středu 10. dubna večer ještě totéž studentům sorabistiky v Lipsku. Předtím odpoledne se výprava za doprovodu předsedy Domowiny Dawida Statnika a referenta Domowiny pro zahraničí a kulturu Clemense Škody oficiálně seznámila s novou českou konzulkou v Drážďanech Markétou Meissnerovou a v Lipsku se zástupci našich univerzit zúčastnili jednání s vedoucím sorabistické katedry Edwardem Wornarem o možné spolupráci všech tří kateder – sorabistiky v Lipsku, slavistiky v Brně a středo-evropských studií v Praze.

red

➤ (NC 11. 4.) **Braniborská a spolková vláda podpoří projekty zaměřené na strukturální změny v Lužici** – Do Lužice by takto mohlo přitéct až 80 milionů eur. Z těchto prostředků má být financována např. výstavba cyklostezek, opravy železničních tratí i rozšíření inventáře místních muzeí.

ZE SVĚTA

➤ (SN 11., 13. 3.) **Lužickosrbský sněm v kontaktu s Bruselem** – Evropská svobodná aliance (EFA, evropská politická strana, která v Evropském parlamentu funguje v alianci se Zelenými) přijala na své valné hromadě (7.–9. března v Bruselu) prosbu Lužické aliance (ŁA) o další podporu Lužickosrbského sněmu. Zástupci menšinových společenství a etnik v diaspoře se ke společné diskusi sešli pod mottem „Sebeurčení je právem, ne zločinem“. V druhé polovině letošního roku chtějí v Lužici uspořádat sympozium pod záštitou EFA na téma „Sebeurčení a jeho realizace“.

Ze Serbských Nowin podává
Alena Pawlikec,
z Nowého Casniku Josef Blažek,
z Katolského Posoła Kryštof Peršín
a z Pomhaj Boh
Zuzana Bláhová-Sklenářová.

Do Cazowa na hradiště aneb Marjana Domaškojc, jak ji neznáte¹

Zuzana Bláhová-Sklenářová

Kdo se vypraví na hradiště u Cazowa v Dolní Lužici, spojí dva zajímavé cíle: zbytek slovanského opevnění z 9. století a rodiště dolnolužickosrbské lidové básnířky a spisovatelky Marjany Domaškojc – přesněji dvou dolnolužickosrbských literátek, Marjany a její neprávem zapomínané starší sestry Lizy. Jejich rodná chaloupka stávala na úpatí hradiště, obě sestry měly k této památce blízký vztah a snažily se ji uchovat, alespoň z té poloviny, která patřila jejich rodině.² Přečtěte si následující vyprávění samotné Marjany Domaškojc.³

Na cazowském hřbitově se pak můžete zastavit u hrobu Marjany Domaškojc s bohatě zdobeným dřevěným křížem od Měrcína Nowaka-Njehornského, který je zapsán v braniborském seznamu kulturních památek,⁴ a věnovat vzpomínku oběma sestrám; hrob Lizy Domaškojc bohužel dávno zapadl beze stopy a jeho místo není známo.

Marjana Domaškojc (1872–1946), dolnolužickosrbská spisovatelka, básnířka a dramatička. Narodila se v Cazowě v rodině chudého krejčího. Jeho otec, zemědělský dělník Domašk, pocházel z Bukowka u Grodku; v Cazowě si postavil za vsí pod hradištěm dřevěné stavení, v němž pak žil i jeho syn s rodinou. Ze čtyř dětí se dožily dospělosti jen dvě dcery: nejstarší **Liza Domaškojc** (1869–1935), rovněž básnířka a publicistka, a nejmladší Marjana. Obě žily až do smrti v rodné chaloupce, známé z vynikající črty Miny Witkojc jako „glinjana budka“⁴ a chodily celý život v kroji, přestože od čtrnácti let pracovaly v textilní továrně na sukna v Chotěbuzi. Marjana tam chodila 44 roky, než ji krize připravila o místo; přitom ještě po dvanácti, později devíti hodinách jednotvárné práce (ve stoje a v neustálém rachotu!) navštěvovala ve městě schůze Maticе lužickosrbské a v noci psala. Liza zůstala po matčině smrti doma a hospodařila; lidé se jí posmívali kvůli vysoké, hubené a přihrblé postavě, podle pamětníků to přitom byla rázná inteligentní žena s kritickým myšlením. Zнала folklorní tradice, zajímala se živě o dění v okolním světě, a jako osobní zajímavost lze uvést, že měla bohatou sbírku kaktusů.

Že se sestry Domaškojc rozhodly k literární tvorbě, o to má zásluhu Mina Witkojc, která je v Cazowě navštěvovala a pobývala u nich. Psaly pak do *Serbského casniku* a do *Pratyje*, kde vycházely jejich básně a prózy, charakteristické vřelým vztahem k přírodě, kterou důvěrně znaly. (Lizin autorský podíl místy zaniká, část je-

jich evidentně společných prací byla otištěna jen pod Marjaniným jménem.) Právě před devadesáti lety, roku 1929, vznikla Marjanina realistická divadelní hra *Z chudých żywjenja*, inspirovaná osudy rodičů i vlastními zkušenostmi, v níž líčí dobové sociální poměry. Formální vzdělání sestry neměly, vychodily pouze vesnickou školu, takže je lze označit za samoučky; avšak z dokumentů, které zde otiskujeme, vyplývá, že jejich otec, zřejmě právě takový přemýšlivý typ a čtenář, jak krejčí a ševci často bývali, i v rámci svých velmi omezených možností četl noviny, sledoval politiku a zajímal se o vědecké poznatky. Liza a Marjana tedy vyrostly v hmotně sice chudém, myšlenkově však čilém a inspirativním prostředí, což jim nepochybně pomohlo najít cestu k literatuře.⁵

Cazow – obecní tabule, foto Falk Eppert.

Stará hora v Cazowě a naše rodina⁶

Marjana Domaškojc

Často přicházejí lidé podívat se na Starou horu a vyptávají se, aby věděli, kdy a kdo tu horu nanosil a kdo tam bydlil. Když jim pak vyprávím, co jsem slyšela od svého otce, a ten od svých rodičů a tak dál dozadu k našim předkům, pak ten, kdo má pro to smysl a je moudřejší než já, souhlasí, že to bylo lidské sídlo; to, že v té hoře bydlili lidé, ukazují všelijaké střepy, co se tam našly. Ale kdo pro to smysl nemá, ten říká, že to není pravda; kdo by bydlil v hromadě země? – Že to ale je pravda, ukazují vykopané staré známky po nich. Ta hora nebyvala dřív taková jako dnes, byla kulatá, dvě jitra veliká, a obkroužená širokým a hlubokým příkopem.

To, co tady píš, to není vymyšleno, ale to mám od svého otce, a ten se narodil 1831 a jako sedmiletý hoch už šel do obecní služby jako pastýř dobytka. Od prvního máje až do Michala musel pást,

¹ Tento článek by byl daleko chudší bez pomoci mých „vzdálených blízkých“ z Chotěbuzi: Dipl.-Ing. Hansi-Joachimovi Miethemu děkuji za opatření podkladů a informací, při nichž podnikl takřka detektivní pátrání po snímčích hradiště, a za operativní uspořádání výpravy za fotografiemi hradiště v terénu, když se ukázalo, že v příslušných institucích žádnou nemají; autorovi snímků Falku Eppertovi děkuji také za jejich zaslání a za souhlas s použitím.

² Autorkou všech překladů použitých v tomto článku je autorka článku. Text M. Domaškojc byl přeložen z dolnolužické srbštiny, texty R. Virchowa a A. Woldta z němčiny. Texty byly kráceny, krácení je vyznačeno.

³ O vzniku kříže a souvisejících událostech podrobně Atanasov – Roggan 2014, str. 124–128.

⁴ Šlo o dnes již prakticky vymizelý místní typ lidového domu – přízemní dům chlěvního typu (ze síně se šlo na jednu stranu do kuchyně a do světnice, na druhou do chlěva), s rákosovou doškovou střechou, který měl hrázdnou konstrukci s poli vyplňovanými vodorovnými břevny s využitím konstrukce drážkové; stěny byly pokryty hliněnou lepenicovou omazávkou (Atanasov – Roggan 2014, str. 121–122).

⁵ Životu rodiny Domaškojc v Cazowě je věnována studie K. Atanasovové a A. Rogana, otištěná v *Lětopisu* r. 2014 (Atanasov – Roggan 2014). Je zvláštní, že mezi početnou citovanou literaturou a prameny chybí autentický text Marjany Domaškojc, který zde podáváme v překladu, ačkoli do té doby už dvakrát vyšel tiskem (srov. zmínku bez uvedení zdroje tamtéž na str. 117: „*Es ist überliefert, dass die Familie um das Alter und die Bedeutung des ehemaligen Burgwalls wusste und ihren Anteil an der Anlage stets unangetastet ließ.*“).

⁶ Poprvé otištěno v *Pratyji* 1937, str. 37–39. Nová edice: Frido MĚTŠK, *Chrestomatija...*, 319–322. Korigováno podle původního textu v *Pratyji*, dostupného přes vyhledávač na <<http://www.dolnoserbski.de/korpus/pytanje>>.)

Hrob Marjany Domaškojc w Cazorze; dřevěný kříž od Měrčina Nowaka-Njehorického, foto Julian Nyča 2018, zdroj Wikimedia Commons.

v pátek jako ve svátek, to bylo jedno. Jako mzdu dostával bílé plátěné kalhoty, na zimu dřeváky a o posvěcení koláč; statky dávaly podle toho, jak byly velké – jeden dal čtvrt, druhý půl, velký sedlák musel dát celý; také všichni nedávali o posvěcení, to by měl koláčů přes moc; někteří dávali o Vánocích. Mnohde také ještě dělali pro pastýře koláč zvlášť, to se ví, že opravdu dobrý. Říkalo se: ti se přece jen najedí, mají hromadu malých dětí, ti jsou spokojeni, že mají koláče. Ba, těch dětí bylo osm, a dva rodiče – to bylo deset lidí ke stolu, takže se neříkalo nadarmo: to už se najedí, ti budou spokojeni. Ráno musil nejdřív do školy, tam se jen pomodlit, zpívat, měli čtení z bible – a teď, pastýři, domů! Sestra mého otce pásla husy. Když přišel domů, vzal suchou skývu, do ruky roh, a troubil po vsi a sbíral dobytek, pak to šlo všechno pohromadě na pastvu. Kde jsou teď pěkná pole a louky, tam bývala tenkrát pastvina. Říkalo se tam V polích, Lada (smagi), U hory, Za humny, Zahrada, Rokytina (rekešyna), Na bahně,⁷ Ve vlčích jamách (wjelceńc). V Póšovic⁸ bahně se pásla prasata a husy, koně za humny. Tam to bývalo tenkrát tak nízko, že na jaře se koně brodili po kolena ve vodě. Na pastvině bylo devět louží, ze kterých dobytek mohl pít (...); dnes zůstaly jen tři – Domaškovic U hory, Póšovic Na bahně a Jurišovic ve Vlčích jamách, ty ostatní jsou všechny zasypané. Tak byl otec pastýřem až do separace roku 1842; pak byla pole rozměřena a obecní pastvina rozparcelována mezi statky.

Hora připadla k Borlochovic statku, ti ji prodali a roku 1845 se vystěhovali do Austrálie. Tenkrát už bývalo stejně jako teď, že lidi s mnoha dětmi nikdo nechtěl do podruží. Tak [naši] musili tu parcelu, třináct jiter i s horou, koupit za čtyři sta tolarů. Ale za co stavět? Tak potom polovinu prodali Kitovi Krygarovi (Krügerovi), říkalo se tam u Daliců. Roku 1846 si postavili chaloupku, která tam ještě stojí, a nemusili už být v podruží. Z hory měl každý půlku. Krygarovi si tam postavili, ale časem se to odvozovalo, takže z ní mají už jen malý kousek.

⁷ V Mětskově edici zde stojí wužk, v prvním vydání v Pratyji 1937 wušk. Slovo bylo zřejmě chybně zapsáno už v roce 1937 – Marjanna Domaškojc měla totiž nepochybně na mysli lužk, což dolnolužickosrbsko-německé slovníky (v další pravopisné variantě hužk, viz Mukův slovník 1911–1928, Dopolnéha; <<http://www.dolnoserbski.de/ndw/pokaz/MukaNachtraege/hužk/hužk/hužk>>) překládají jako „bažinatá louka“ nebo „malý močál na louce“. V jihočeských nářečích se tyto malé, avšak někdy nebezpečné močály na lukách nazývají „lokáč“, což je jinak vůbec louže (zvláště však velká a zřídka kdy vysychající).

⁸ Pratyja 1937 má tvar Póšojc, podle toho zde sjednoceno. Místní výslovnost by byla „Pešojc“. V příspěvku R. Virchowova stojí v seznamu antropologických měření německý tvar příjmení Pesch. F. Mětsk přepisuje jednou Pěšojc a jednou Pěškojc (obdobně má rekešyna místo původního rekešyna v Pratyji, k tomu viz níže).

Vyrovnali to tam, nasázeli ovocné stromy a obdělali tam kousek pole, které jsem ještě sama zažila. Teď jsou tam břízy, borovice a duby.

I z naší hory se hodně odvozovalo, ale půlka přece jen ještě je. Na cazowských polích bylo hodně struh, ty se tím zasypávaly. Ta hora byla jako kotel, okolo byl vysoký násep a uprostřed nižší místo, tam našli kousky hlíny a zpráchnivělé dřevo. Také tam byla studna, ta byla zasypaná prosem; při odkopávání země jsme tam také našli pšenici, vikev a proso. Mnoho zrněk bylo spálených, jiná byla hnědá a jiná zase taková, jako by je tam byli nasypali den předtím. Z toho je vidět, že lidé tenkrát seli a žali, ale peníze asi neznali. Božíčku, tenkrát asi nebyla taková divoká honička za penězi jako dnes, to ještě vládla spokojenost. Tenkrát bylo ještě pohanství. Možná, že tu spálenou pšenici, vikev a proso obětovali svým bůžkům.

Při takovém prokopávání se našlo leccos: kamenná sekerka, chrasátko, křesadlo na oheň a paroh z losa. Vykopalo se také hodně kamenů, mezi nimi tak veliké, že tři muži nemohli jeden takový zdvihnout. Ale divné je, jak tam ty kameny dostali, a odkud, čím je vozili. Předě dvěma nebo třemi tisíci let lidé určitě ještě neměli auta. Tam okolo nás bylo pět kopců, v Żylowě, Cazorze, Rubyně, Bramě a Bórkowech. Podle starého vyprávění bydlil v Bórkowech srbský král. I v těch dalších osadách jistě bydlili Srbové. A tak se Srbstvo dochovalo až do dneška. Z té Żylowské hory zůstalo ještě půl jitra mezi hřbitovem a dráhou, z Rubynské je ještě malý kopeček a Bramská už je pryč.

Často člověk slychal, když se někdo ptal, z jaké jste rodiny, nebo jaká je to rodina: „Ó, to je taková rodina jako Cazowská a Rubynská hora.“ V roce 1875 psal mému otci prof. dr. Virchow, jestli by dovolil, aby tam kopali a hledali staré věci. To se ví, že to můj otec dovolil. Ten považoval za čest, že přijdou takoví vážení a učení lidé. Také musil obstarat šest mužů, aby tam kopali, a každý měl dostat tolar mzdy. To byla radost, že dostali takových peněz. Můj otec dostal pět tolarů.

Jednou v neděli pak přijeli. Jeli z Berlína až do Chotěbuze po dráze, od Chotěbuze přijeli v pětadvaceti kočárech, ženy i muži. Z jednoho pivovaru přivezli sládka, a tolik cigár, jako by chtěl každý kouřit, a tolik pálenky a piva, jako by chtěl každý pít. To měli ti mužští šťastný den. Mně byly čtyři roky, ale ještě dnes bych mohla ukázat, kde měli vykopaný ten hluboký příkop. Na jižní straně, když kopali dva metry hluboko, přišli na tlusté dubové kmeny, zvenčí ohořelé, ale uvnitř ještě dobré. Pak se ptali, co se s nimi má udělat, tak můj otec řekl, ať to dají zase do země, a tak tam ještě dnes leží. Potom ten profesor vykládal, co to bylo; byl prý to most přes ten příkop, který jde okolo hory. Když tam

Marjanna Domaškojc kolem roku 1940, foto Serbski kulturny archiw/Sorbisches Kulturarchiv, zdroj Wikimedia Commons.

tenkrát bydlili, pásli v okolí dobytek. Když je ale napadl nepřítel, utekli do té hory a ten most vytáhli nahoru. Tenkrát neměli žádné kanony, místo toho po sobě házeli kameny. Také je tam obléhali: to ještě ukazují ohniště, která se nacházejí na padesát kroků nebo i dál od hory, spousta drobných kamenů, uhlíky a všelijaké střípky hrnčků. To jsou ty staré známky, co tu zůstaly.

Toho jednoho „strejčka“ jsem se bála, měl takové černé vousy a blýskavé oči a chtěl vědět, jak mi říkají. Nedověděl se to, ani za pěkné slovo, ani za peníze. Schovala jsem se mámě pod zástěru jako kuřátko pod kvočnu. Teď jsem tu zůstala poslední, tak jsem letos vyplnila vůli své zemřelé sestry a tu svojí půlku hory jsem dala pod ochranu přírody, aby byla na příště chráněna před rozkopáváním a všelijakým jiným zkažením. To má také platit i pro ty, kdo přijdou po mně.

Vesnice Cazow leží při západním okraji Chotěbuzi, nedaleko dnešního letiště (viz mapu). Jihozápadně od centra vede ulice An der Schanze (tj. Na hradišti) ke statku, který stojí ve zbytcích kruhového blatného hradiště; německy se mu říká Alte Schanze – „Staré šance“. Je to od vsi asi 200 m (N 51°46'06.6 E 14°15'26.1). Dochovala se z něj pouhá čtvrtina, nenajdeme jej proto ani v seznamu archeologických památek braniborského okresu Spréva-Nisa. Za pozornost však stojí. Bylo obklopeno mohutným valem (někdejší dřevohliněnou hradbou), který je ve zbytcích dosud dobře patrný, a hlubokým, dnes zavezeným příkopem. Hradiště z velké části zaniklo v závěru 19. a v 1. polovině 20. století postupným rozvážením hlíny na okolní zamokřená pole a louky, kde se materiálem zaspávaly strouhy a zvyšoval terén.

Krajina byla až do novověku bažinatá, při hospodářských úpravách byly vyhloubeny četné odvodňovací kanály. Mezi nimi teče říčka, jejíž německé jméno na mapě „Rekeschina“ nám připomene pomístní jméno „rekešyna“, které uvádí Marjana Domaškojc ze svého dětství jako pastvinu: krajová výslovnost fixovaná v obou tvarech zatemňuje vztah ke spisovnému dolnolužickosrbskému slovu „rokišina“, doloženému v Mukově slovníku, které znamená rokytí, vrbové křoví u vody.⁹ U nás se obdobně jmenuje říčka Rokytka v Praze nebo Rokytá na Moravě.

Vzpomínky Marjany Domaškojc nejsou zajímavé jen lingvisticky nebo národopisně. Zachycují totiž ne zcela běžnou událost, která navíc vrhá nové světlo na pozdější vývoj obou sester. Co má společného Marjana Domaškojc a německá archeologie? Co se odehrálo 6. června 1875 na cazowském hradišti, že na to tehdy čtyřletá dívka do smrti nezapomněla?

Abychom to zjistili, musíme se obrátit ke zdrojům archeologickým. Na jaře roku 1875 podnikla berlínská Společnost pro antropologii, etnologii a prehistorii (Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte) svou první pravidelnou

Uliční tabulka v Cazowě: An der Schanze (Na hradišti), foto Falk Eppert.

letní exkursi do okolí Chotěbuzi, jmenovitě na cazowské hradiště a pohřebiště lužických popelnicových polí u nedalekých Golkojc. Jeden z účastníků pak pod šifrou A. W. (identifikujeme jej jako berlínského spisovatele Alfreda Woldta) napsal zábavně laděnou reportáž o průběhu exkurse do předního berlínského liberálního deníku Vossische Zeitung, a protože je pro nás zajímavá, přinášíme její – jen mírně krácený – překlad.

Rudolf Virchow (1821–1902) německý lékař, významný patolog, hygienik, archeolog a antropolog, který položil v řadě oborů základy moderní vědy. Také však pokrokový politik, demokrat humanitního přesvědčení s představou sociálního státu, který se zasazoval i o zlepšení sociálních poměrů nejširších vrstev prostřednictvím hygieny, veřejného zdravotnictví a vzdělávání včetně tělovýchovy, přičemž vždy zapojoval vlastní i cizí vědecké poznatky (např. výzkum svalovce stočeného a prevence trichinelózy). Inspirován Darwinovým antropologickým přístupem podnikl široké výzkumy, na jejichž základě odmítl rasové teorie. Působil v berlínském městském parlamentu, byl spoluzakladatelem liberální Německé pokrokové strany (Fortschrittspartei), která stála více či méně v opozici proti Bismarckovi, a dlouholetým poslancem druhé komory pruského Zemského sněmu (Abgeordneterhaus). Podílel se na založení Berlínské a Německé společnosti pro antropologii, etnologii a prehistorii, v obou byl oficiálním či neoficiálním předsedou. Archeologie jej zajímala právě ve svém antropologickém aspektu, sám prováděl četné terénní výzkumy (vykopávky) a je spjat s identifikací archeologické kultury lužických popelnicových polí doby bronzové a železné.

Antropologická exkurse

A[lfred] W[oldt]

Když už německý profesor jednou učencům připraví jisté strádání, ovládá přece – podle známého rčení – nejjemnější formy společenského styku, a musíme co nejdříve potvrdit, že za těchto okolností se může i tak nudná cesta vlakem jako po zhořelecké dráze, která nás – účastníky první letošní letní exkurse Berlínské antropologické společnosti – v neděli brzy ráno vezla k Chotěbuzi, stát čímisi vysoce zajímavým. Pohodlně shluknutí v našem vagoně minuli jsme písčité pustiny kolem našeho hlavního města v rozhovorech a vypravováních. Tu nás Fritsch¹⁰ zavedl na dvůr perského šáha (...); tu opět řídil Aschersohn¹¹

Cazow v Dolní Lužici, zdroj mapy.cz – Turistická.

⁹ Nedá se říci, o který druh vrby jde: pod tímto lidovým termínem se jich skrývá celá řada, vrby se mezi sebou nadšeně kříží a určení dá zabrat i zkušeným botanikům.

¹⁰ Gustav Theodor Fritsch (1838–1927) německý lékař, anatom, fyziolog, antropolog. Narodil se v Chotěbuzi. Cestoval po jižní Africe a publikoval řadu pojednání o tamních obyvatelích. Roku 1874 pobýval kvůli astronomickým pozorováním v Persii. Jeden ze zakládajících členů berlínské antropologické společnosti (1869).

¹¹ Paul Friedrich August Aschersohn (nikoli Aschersohn; 1834–1913) německý botanik, historik, etnograf a jazykovědec. V letech 1873–1874 se účastnil expedice do libyjské pouště. Zakládající člen Společnosti.

naše kroky do libyjské pouště (...). Voß¹² vyprávěl o podivuhodných nálezích zlata v golgojckých¹³ urnách, jiný nadšeně blouznil o Srbkách jdoucích do kostela, a tak jsme konečně k desáté hodině dospěli do hlavního města srbského kraje (Wendei),¹⁴ do Chotěbuze, kde nás uvítal Dr. Veckenstädt,¹⁵ který nám byl na další cestě stejně roztomilým jako obratným průvodcem, a několik dalších pánů, mj. zemský rada svobodný pán von Patow,¹⁶ zdravotní rada Liersch,¹⁷ pan Rabenau¹⁸ z Wětošowa a j.

Veckenstädt a Rabenau zřídili ve zvláštní místnosti nádraží velmi pěknou výstavu svých nejnovějších nálezů z okolí: dvojité popelnice, picí rohy, šperky, misky, bronzové kruhy atd. (viz obr. keramiky lidu lužických popelnicových polí), které byly – jmenovitě od Virchowa – důkladně prohlíženy, při nichž jsme však nemohli déle prodlévat, neboť jsme co nejkvapněji musili požit studený oběd, abychom byli v stavu vydržet pět hodin bez jídla; první polovina sestávala z kyselých chodů, čímž nás připravovala na příští hodiny. Následovala pěší vycházka po městě ke staré baště se zazděnými kamennými koulemi, až k Srbskému kostelu,¹⁹ přičemž Veckenstädt poukázal na pozoruhodné podélné a příčné rýhy a okrouhlé důlky, jež se nacházejí nejen na vnější stěně tohoto kostela, nýbrž i na mnohých kostelích v okolí, dále v Brunšviku a jinde. Rozvíjel o tom určitou teorii. Fritsch a Aschersohn znali podobné rýhy z památek egyptských, Marthe si vzpomněl, že za svých mladých let takové rýhy sám vyráběl, jak často činí naše milá školní mládež, a podepsaný si dovolil upozornit, že takové otvory se vyskytují zevně na pískovcové podnoži mikulášského a mariánského kostela v Berlíně (...).²⁰

Zatím vyšly z kostela Srbyk ustrojené v zářivém národním kroji,²¹ což nám, kteří jsme právě nastupovali do přistávacích vozů na zpáteční cestu, poskytlo ještě pěkný pohled. Jak známo, jsou u těchto Srbek v antropologickém ohledu velmi charakteristické takřka vždy nezahalené nohy, a náš wětošowský host Rabenau byl prošen, aby obstaral co možná nejvíce jejich sádrových odlitků, kteréhožto úkolu se jistě rád ujme.²²

¹² Albert Voß (1837–1906) německý prehistorik, původně lékař, žák R. Virchowa. Zakládající člen Společnosti, pracovník Etnologického muzea v Berlíně, kde spravoval prehistorické sbírky a publikoval katalogy nálezů.

¹³ Golgojce (něm. Kolkwitz) vesnice jižně od Cazowa, dnes administrativní obec pro Cazow a další okolní vsi.

¹⁴ Autor podle tehdy běžného zvyku označuje Lužické Srby výrazem Wenden, což je v Dolní Lužici dosud obvyklé v německém prostředí a zčásti i mezi těmi dolnolužickými Srby, kteří se chtějí vymezit vůči Srbům hornolužickým. Protože výraz „Sorbe“ se tehdy v němčině neužíval a čeština nikdy běžně nepřijala označení „Vend(ové)“, překládám „Wende(n), Wendin(nen)“, wendisch“ atd. kvůli přirozenému vyznění jednoduše jako Srb(ové), Srbka/y, srbský.

¹⁵ Edmund Veckenstedt (nikoli Veckenstädt; 1840–1903) německý pedagog, historik a etnolog; je autorem několika pojednání o (nejen) lužickosrbském folkloru.

¹⁶ Pravděpodobně Erasmus Robert sv. p. von Patow (1804–1890), vysoký státní úředník, staroliberální politik.

¹⁷ Pravděpodobně Christian Ludwig Otto Liersch (1809–1894), člen rozvětvené průmyslnické rodiny z Chotěbuze, která tam vlastnila továrny na sukno. Pravděpodobně do jedné z nich chodily pracovat Liza a Marjana Domaškojc.

¹⁸ Alexander von Rabenau (1845–1923) statkář ve Wětošowě, z původem saské katolické rodiny, věnoval se vlastivědě; s R. Virchowem prováděl archeologické vykopávky a sbíral lužickosrbské pověsti.

¹⁹ Serbska cyrkej, něm. Wendische Kirche, nejstarší kostel v Chotěbuzi – poslední pozůstatek františkánského kláštera ze 13. a 14. století, určen k lužickosrbským bohoslužbám pro venkovany a městské služebnictvo.

²⁰ U nás se tyto jevy vyskytují také. Názory se různí, není zatím známo žádné obecně přijímané vysvětlení.

²¹ Okolí Chotěbuze patří do širší krojové oblasti zahrnující Dolnolužická Blata a na východě Janšojce, s dílčími vnitřními rozdíly. Místní kroj v pozdější formě reprezentuje Marjana Domaškojc (obr. 1). Podrobně jej zpracoval Lotar BALKE, *Die Tracht... Kroj žen a dívek do kostela v neděli v předmětné roční době je typický výraznou barevností (u starších žen ovšem tlumenější), s výrazným světlým, barevně vyšívaným šátkem a u mladších bez černého kabátku, s obdobným šátkem přes ramena.*

²² Tuto tehdy nijak výjimečnou pánsky laškovnou poznámku je třeba chápat v kontextu toho, že slečny a paní ze středních a vyšších společenských vrstev nosily tehdy sukně až na zem (je to doba turnýry – „honzíků“), šněrovačky a – mimo plesy – ke krku upjaté kabátky s dlouhými rukávy.

Pohled na obvodový val cazowského hradiště zevnitř od jihozápadu; vpravo je vidět místo, kde val na hranici někdejšího Domaškovice pozemku končí a jeho pokračování bylo odtěženo, foto Falk Eppert.

Naše vozy vezly nás z města přes louky a role do vsi Cazowa. (...) Po půlhodině zastavily na prastarých valech, my jsme vystoupili a ztekli návrší. Půda je utěšeně prošípokována pozůstatky někdejší kultury. Střepté popelnic ležely takřka všude na samém povrchu a byly rychle sesbírány. Na opačné straně valů, již dříve zpola snesených, uvítal nás majitel onoho kusu země, vážně vyhlížející srbský sedlák jménem Domašk, v čele několika dělníků, kteří byli vyzbrojeni lopatami, za nimi množství ženských, děvčat a dětí, všechno v srbském kroji – líbezný to obrázek. Dokonce i do tohoto tichého kouta pronikly politické otázky, čehož charakteristickým dokladem nám bylo Domaškovo uvítání: „Dříve jsem tolik slýchal o Twestenovi, Unruhovi a Virchowovi,²³ pravil, „tedy jsem rád, že aspoň posledního mohu poznat!“ Přitom tiskl Virchowovi ruku.

Začalo se s vykopávkami, ovšemže pod vedením našeho proslulého antropologa. Vybírána hrouda za hroudou, a v mžiku měli Srbové vyházen úzký příkop kolmo k valu, který napořád dále prohlubovali. Všude v něm písek, krásný, čistý ostrý písek beze stop lidské památky. Malebně se všechno skupilo kolem, očekávajíc věci příštích. Mezidobí vyplnil Langerhans²⁴ velmi prakticky měřením lebek, jež prováděl Virchowovým kraniometrem a při němž ředitel Wilsky konal výpočty, a hlavy Srbek a Srbů z celé vsi byly k tomu nejkrásnějším materiálem. Brzy pak jich byla řada změřena, kteřížto přistoupili zpola volky, zpola nevolky, a výsledek byl, že jsou vůbec brachycefalní, tedy zcela úctyhodní krátkolebci (Kurzköpfe). (Pozn. překl.: následuje zde vypuštěné anekdotické vyprávění, jak je z druhé strany hradiště vyháněla jakási stará žena srbským láčením, kterému ovšem – až na pár německých slov na závěr – vůbec nerozuměli, a upokojila se až po chlácholení a peněžním daru od pana rady; pro autora byl její přístup projevem „Kurzköpfigkeit“ vztažené k inteligenci a záminkou k pošklebku ze stanoviska velkoměstského člověka, který se považuje za představitele vyšší kultury. Tuto mezihru zaznamenal, ovšem bez jízlivosti, i R. Virchow ve své odborné zprávě – viz dále.)

Mezitím se k rozmnožení protikladů mezi městem a venkovem dostavil houf chotěbuzských dam, mezi nimi paní doktorová Veckenstädtová, které se zájmem přihlížely dalšímu průběhu vykopávek. Stále nebylo nic než písek, když tu náhle narazil jeden dělník v hloub-

²³ A. D. Ch. Twesten (1789–1876) profesor teologie, vrchní konsistorní rada; H. V. von Unruh (1806–1886) pruský politik, 1848 předseda pruského Ústavního shromáždění, 1861 jeden ze zakladatelů umírněně liberální Pokrokové strany, podporovatel Bismarckovy politiky. – Spolu s Virchowem poslanci pruského Zemského sněmu za Pokrokovou stranu; např. v roce 1864 vystupovali proti válce o Šlesvicko-Holštýnsko.

²⁴ Paul Langerhans (1847–1888) německý patolog a anatom, žák R. Virchowa; objevitel Langerhansových ostrůvků ve slinivce břišní jako míst syntézy inzulínu. Na expedici do země Předního Východu 1870 prováděl měření lebek obyvatelstva Palestiny.

ce 6–8 stop na dřevěný kůl. Chtěl jej vylomit a vyprostit, ale pěkně pořádl: „Všechno nechte ležet, výkop prohlubujte a rozšiřujte, a kdyby tam byly další kůly, ne abyste je rozlámali, jen obkopejte okolo,“ zněl Virchowův určitý rozkaz. Stalo se tak, a ejhle, po nějakém čase bezdechého napětí vyšla na světlo starožitná kolová stavba s naplaveninami starého vodního dna. Černá prst vybrána, rostlinné zbytky vyňaty a předány Aschersohnovi k prozkoumání, krátce všechno při vykopávkách nezbytné obstaráno. Poté co byly od Adlera²⁵ a obou Virchowových synů²⁶ provedeny náčrty valu, příkopu a polohy kolů, byly tyto vyzdvíženy z hlubin a zaobaleny k přepravě do Berlína. Přitom se noviny čtyřarchového formátu podobně „Vossische Zeitung“, zakoupené časné ráno na zhořeleckém nádraží, ukázaly jako nejvhodnější k ovinutí starožitných nálezů. Zatím pak čas značně pokročil a bylo tísnivě nutno vydat se na cestu. Při loučení přišel Domašek za Virchowem s prosbou, zda by mu přece jen nemohl poslat „něco ke čtení“, že má dosti času. Také se ptal, zdali pak mezi námi byli také všichni „Afrikáni“. „Všichni ne, ale mnozí.“ „Je-li pak mezi nimi také Nachtigall?“²⁷ Ten bohužel ještě večer před cestou odřekl. „Ten Aschersohn mně připadá jako takový Angličan.“ – Rozloučili jsme se s tím malým přírodním náručím, naše kořist obnášela střepy popelnic (bohužel nikoli popelnice celé), kosti a rostlinné pozůstatky, pak koly, kteréžto vyhlížely jako zavinité mumie krokodilů, bronzový kroužek a polovinu kamenného mlatu; téměř truchlivě klopily pěkné mladé Srčky své hlavinky zavinité v oněch vkusných šátcích – zdálo se, že měření lebek jim bylo zábavou, poněvadž jen jedna stará žena odmítla vyzvání k měření slovy: „Dyť máte sami hlavy, na těch si můžete mňéřit, co chcete!“

V nejvyšším spěchu a zběžně navštívil pak jeden náš oddíl blízké Gołkoje a místo, kde se bylo dříve nalezlo ono zlato. Měli jsme jen tolik času, abychom prochodili několik brambořišť a posbírali přímo s povrchu zemského četné střepy popelnic a zbytky lidských kostí; výkop, který zde p. Lehmann dal narychlo otevřít, nepřinesl žádného výsledku, naproti tomu získali jsme několik kostí jakéhosi velkého zvířete, nalezených v jistém rašeliníšti. Pak jsme se již hnali letem ku-

Pohled na jižní část valu od severovýchodu, foto Falk Eppert.

²⁵ Johannes Heinrich Friedrich **Adler** (1827–1908) berlínský architekt, stavební historik, od r. 1877 pruský státní stavební rada. Studoval na Malířské akademii. Podílel se na expedici E. Curtia na Přední Východ (1871) a na jeho vykopávkách v Olympii.

²⁶ Carl (1851–1912) a Hans (1852–1940); Hans se později stal anatomem, třikrát byl předsedou Společnosti.

²⁷ Gustav **Nachtigal** (1834–1885) německý vojenský lékař, kvůli tuberkulóze žil a působil v severní Africe. V letech 1869–1874 podnikl s vysokým politickým posláním nebezpečnou cestu napříč Saharou do dnešní Nigérie, přes Súdán a Egypt se vrátil do Německa. Shromáždil mnoho cenných vědeckých informací o tamních obyvatelích, jimiž na rozdíl od jiných soudobých cestovatelů nepohrdal. Později byl vysokým činitelem německé koloniální správy, stavěl se však proti vykořisťování a otrokářství.

Zbytek cazowského hradiště znázorněn v digitálním modelu reliéfu, zdroj Landesvermessung und Geobasisinformation Brandenburg, Geobasisdaten.

předu do Chotěbuze, a tam jsme v Hotelu Ansorge²⁸ požili slavnostní večeři, jež nás potěšila nejen dobrými a bezpříkladně lacinými jídly, nýbrž také duchovními dary v podobě přípitků a písní, mezi nimiž při tabuli zazněla i „antropologická hrobní píseň“ (...). (...) Tu nám uprostřed radostného zpěvu učinila nemilosrdná železnice čaru přes rozpočet; co nejkvapněji jsme – díky pozornosti hostinského – ještě v poslední minutě nastoupili do vozů a (...) s rachotem dosáhli ještě šťastně nádraží, odkud nás již po srdečném rozloučení unášel vlak i se všemi „vystěhovanci“ (Extrazüglern) z dolnoloužických Blat atd. až domů do vlasti.

Odbornou zprávu o výsledcích exkurse podal Rudolf Virchow v rámci 17. bodu zápisu z prvního následujícího zasedání předsednictva a výboru Společnosti 19. června 1875, otištěném v 7. svazku významného berlínského vědeckého časopisu *Zeitschrift für Ethnologie* (Časopis pro etnologii), konkrétně na str. 127–133. Hradiště podle něj leželo v bývalé jezerní pánvi, gołkojcké pohřebišť se zlatými nálezy už na někdejší břehu. Upozorňuje, že má obdoby v okolních lokalitách, bohužel je těžce poškozeno; vlastnický je rozděleno – na východní polovině stojí malý dům a povrch je do hloubky odkopán, přičemž byla zjevně odvezena většina hořených (mladších) kulturních vrstev. Zde právě byla položena sonda, v níž byl většinou zachycen čistý písek, ale v jednom místě se ukázala nálevkovitá jáma vyplněná z velké části spáleným dřevem, pod nímž byly kusy masivních břevů, mj. dubových; i hlína nad ní byla černá a uhlíkatá. Všude tam i v okolí se na povr-

Rudolf Virchow v roce 1861. Portrét od Hugo Vogela, zdroj Wikimedia Commons.

²⁸ Hotel **Ansorge** (Stare wiki/Altmarkt 17), původně pozdně klasicistní stavba, v dané době jeden z nejlepších hotelů v Chotěbuzi; v budově přestavěné r. 1991 podle principu tzv. fasádismu dnes sídlí Řemeslnická komora.

Keramické nádoby lidu lužických popelnicových polí z borkowského hradiště, zdroj Götte 1912, Taf. 24.

chu nalézaly zlomky keramických nádob zřetelně „hradištního typu z pozdějšího slovanského období“ – většinou hrubších hrnců zdobených vodorovnými rytými liniemi, méně často jednoduchou vlnovkou (viz obr. nádob slovanského raného středověku). Tento náález vyložil Virchow jako sklípek, do nějž se při požáru ztítila dřevěná stavba.

„Naši činnost však velmi brzy zhatil protest majitelovy ženy, velmi resolutní Srbky, jež nám navzdory přítomnosti zemského rady vůbec nechtěla dovolit, abychom na této straně dále pokračovali. Obrátili jsme se tedy pak na protilehlou stranu, kde byl již dříve také kus plochy hradiště odkopán, povrch byl ale více intaktní, a kde jsme díky veskrze přátelské vstřícnosti majitele, chalupníka a krejčího Kollasche (Pozn. překl.: zde vznikl omyl, jde o Domaška; ke jménu „Kollasche“ viz níže.), který se projevil jako muž se zájmy jak vědeckými, tak politickými, s největší přívětivostí obdrželi veškerou pomoc. Sděлил nám, že v dřívějších dobách vedla prý kolem dokola hradiště prohlubeň, která může být považována za příkop; ačkoli ještě zčásti zřetelná, je nyní většinou zaplněna. V hlubinách valu se prý opakovaně naráželo na větší trámy a také na jednom místě na „zed“ sestavenou z větších valounů. Dali jsme zde vyházet hluboký příkop, který sahal od starého kruhového příkopu až ke hradišti a mířil k jeho středu. Našly se přitom i v hloubce všude střepy a kosti domácích zvířat, ale teprve když jsme došli asi 4–5 stop pod původní povrch, tedy pod základnu valu vysokého 15–20 stop, narazili jsme na stavbu z kolů. Ukázalo se, že největší část (...) tvoří vodorovně kladené dubové kmeny, dílem zjevně otesané, dílem přirozeného povrchu.

Keramické nádoby slovanského raného středověku z borkowského hradiště, zdroj Götte 1912, Taf. 30.

Byly velmi pevné a černé. Vedle vodorovně kladených stálo několik svislých. (...) Jeden takový kůl jsem vzal s sebou ...“

V dalším textu Virchow uvažuje o výkladu zjištěné situace; považuje ji za mohutný základ hradby – pilotový rošt (sice by byl rád dokázat, že jde o tehdy populární nákolní stavby, skutečných pilot je zde však podle jeho posouzení málo a jsou krátké), mate jej také, že v dotyčné vrstvě se nacházely rovněž střepy a zvířecí kosti; byla to vrstva rašeliništního charakteru, už pod úrovní spodní vody, a obsahovala větve křovin, listy, skořápky oříšků apod. – Moderní názor na tuto Virchowovu hypotézu není zřejmě nikde publikován. Z podobných hradišť s hradbou roštové konstrukce (např. ze známého, archeologicky moderně zkoumaného hradiště v Tornowě u Kallawy) se takové základy neuvádějí (např. citace Herrmann 1985). Opakovaně se však ukazuje, že tato opevnění měla více stavebních fází, takže Virchow a jeho kolegové mohli v Cazowě narazit právě na starší fázi osídlení a opevnění. K lepšímu posouzení situace by bylo třeba rozsáhlejšího odkryvu, než jaký v rámci jednoho dne podnikli oni; takový však v Cazowě zatím neproběhl.

„Exkurse byla zároveň velmi výhodnou příležitostí k pozorování **srbského obyvatelstva**. Celá tato oblast je ještě v současnosti obydlena téměř veskrze srbsky mluvícím obyvatelstvem, jehož velmi pestré, zčásti výstřední (barock), zčásti vskutku malebné ženské kroje jsou i v hlavním městě dostatečně známy. V Chotěbuzi se ještě srbsky káže, a měli jsme příležitost pozorovat dopoledne před kostelem lid z okolí přicházející do kostela ve velkém počtu. Nade vše zvláště pak budily všeobecnou pozornost křestní kmotry (Taufzeuginnen) v mohutném a vysoce umělém ústrojí hlavy. Odpoledne během prací na hradišti rozvinul se okolo nás čilý shon. Zatímco my byli zaměstnání vedením výkopu, svah hradiště obsadili Srbové všeho věku. Docela malá děvčátka, již stejně ustrojena jako větší děvčata a ženy, vytvářela s těmito hustě natlačenou souvislou obrubu hořeního okraje, a domácké chichotání, napjatá pozornost, stále ustupování a prchání před blížícími se antropology přinášely neustále nový pohyb mezi čilé skupinky a svěží tváře. Tak vzniklo i přání podniknout nějaká měření, aby alespoň tvar hlavy mohl být přesněji určen, ale stálo mnoho úsilí, než se aspoň jednotlivé osoby k tomu podařilo přimět. Časem se to přece podařilo, a pan Langerhans a já sám mohli jsme provést určitý počet měření.“

„Lužickosrbský kostel“ v Chotěbuzi na historické pohlednici, zdroj Wikimedia Commons.

V textu je dále zařazena tabulka s naměřenými hodnotami čtrnácti osob, mezi nimiž jsou čtyři nejmenovaní mladí mužové, učitel a kolář „Kollasche“ (jde zjevně o omyl a zapsáno bylo jeho povolání – *kožlože*, nikoli příjmení), jedno odrostlé děvče, paní „Noelová“ a její devítiletá dcera, paní Domašková, neženatý třicetiletý „Welan“, sedlák „Pesche“ (tj. Póš, viz výše), jeho žena, syn a nevěsta (synova žena). Virchow konstatuje, že Srbové jsou brachykefalní, přičemž mají lebku poměrně vysokou, a uvažuje, zda u žen na tom nemá podíl ovazování hlavy stuhou už od útlého dětství „při obětování velké části vlasů“. Muži mají protáhlý obličej s úzkým nosem, ženy okrouhlejší, plný, někdy s lehce ohrnutým nosem, vlasy převážně hnědé, ale i plavé, oči šedé, hnědé a často i čistě modré. Jsou silného vzrůstu, ale střední výšky.

Následuje pojednání Alberta Vosse o pravěkých nálezech v okolí Chotěbuzi (133–135), jichž se zčásti týkala i výše přeložená novina.

Následuje pojednání Alberta Vosse o pravěkých nálezech v okolí Chotěbuzi (133–135), jichž se zčásti týkala i výše přeložená novina.

nová reportáž. Voss podrobně popisuje výstavku archeologických nálezů v salonku chotěbuzského nádraží – podle popisu jde většinou o předměty z hrobů lidu lužických popelnicových polí z doby bronzové a starší železné. Věnuje také pozornost zlatým a bronzovým nálezům ve střední a Dolní Lužici, které však podle popisu zřejmě nejméně zčásti nepocházejí z hrobů, nýbrž ze samostatně uložených depotů („pokladů“) spirál zlatého drátu, jaké známe z doby bronzové u nás hlavně ve východních Čechách.

„Jeden zlatník z Chotěbuze totiž udal, že pouze ze vsí Wjerbna a Bórkow v Blatech obdržel za nějakých 800 tolarů zlata, které se objevilo při polních pracích. Mimo to byly dosti významné nálezy zlata učiněny v okolí Staré Darbnje. Sedláci tam totiž při obdělávání polí našli svitky zlatých drátů a užívali jich k čištění dýmek, až jednoho dne přišel kdosi ználý a osvětlil jim hodnotu oněch předmětů.“²⁹

Kam dál z Cazowa?

Právě Wjerbno a Bórkowy mohou být zajímavými dalšími cíli. Ve Wjerbne stojí pozdně gotický cihlový kostel, jehož mohutná věž se zděnou helmicí, bílé svítící do širého okolí, vyniká v celé Lužici. U nás bychom podobné našli třeba v okolí Hradce Králové. V kostele jsou navíc vzácné nástropní malby. Ve Wjerbne se také narodil básník Mato Kósyk (1853–1940), který z existenčních důvodů odešel do Ameriky a zde má alespoň pomník, když už se mu nesplnilo přání být pohřben doma. Severně od vsi leží zbytky slovanského hradiště, z okolí je známa řada sídlišť i pohřebišť jak slovanských, tak pravěkých z doby bronzové i železné (lužických popelnicových polí) a z doby římské.

Další kostel podobného typu jako ve Wjerbne potkáme už cestou z Cazowa do Wjerbna, v Popojcích, odkud pocházela matka Lizy a Marjany Domaškojc. Ve zdejší domově důchodců zemřela roku 1975 básnička a novinářka Mina Witkojc, rodačka z Bórkow, kde je také na hřbitově pochována.

Bórkowy, známé centrum Dolnolužických Blat, představovat jistě není třeba; jeho kulturní a turistické atrakce jsou široce prezentovány, proto si zde připomeňme jen tamní hradiště lidu lužických popelnicových polí a později slovanské. To se proslavilo nejen vzácnými nálezy ze samotné opevněné lokality a ze širšího okolí, ale i bizarním osudem: německá moc se pokusila zlikvidovat „srbského krále“, který tam podle lidové tradice sídlí, proražením železniční trati přímo skrze střed hradiště (1897, o záchranu alespoň části archeologických nálezů se zasloužil opět R. Virchow) a během 1. světové války pak stavbou vyhlídkové Bismarckovy věže na zbytcích opevnění jižně od kolejí.

Na opačnou stranu od Cazowa leží Chotěbuz. Její pamětihodnosti, které přežily bojové operace závěru druhé světové války a dochovaly se do dneška, lze najít v běžných tištěných průvodcích i na internetu, my však nesmíme zapomenout hlavně na dvě: Lužickosrbské muzeum a Lužickosrbský kostel (Wendische Kirche, dnes běžně Klosterkirche). Tento kdysi františkánský klášterní kostel je cennou památkou „cihlové gotiky“ ze 14.–15. století. Byl farním kostelem pro lužickosrbské obyvatelstvo vsí v okolí Chotěbuze, tradičně se v něm konaly lužickosrbské bohoslužby.³⁰ Mezi jinými vesnicemi k němu patřil i Cazow: byli tam oddáni rodiče Domaškovi a pokřtěny jejich děti, duchovní tohoto kostela pak kázali na jejich pohřbech. Nedaleko od Chotěbuze v Dešně pak najdeme Vlastivědné muzeum, kde je lužickosrbská etnografická expozice.

²⁹ Jde opět o významné lokality lužických popelnicových polí (Stara Darbnja/Altdöbern: BÖNISCH 1996, 211).

³⁰ V současnosti tomu bohužel již tak není (viz stránky farnosti <<http://www.klosterkirchengemeinde-cottbus.eu>>). Lužickosrbské věřící spadají do hromadné Lužickosrbské farnosti v Dolní Lužici, která nemá vlastní kostel a Evangelická církev v Berlíně, Braniborsku a slezské Horní Lužici financuje celkem ¼ místa pro lužickosrbského faráře; o to se dělí farářka K. Köhlerowa v Dešně a farář I. Kšénka v Janšojcích (<<https://www.evkirchenkreis-cottbus.de/leben/wendensorben.html>>; <<https://www.serby-ekbo.de/start/organizacaoorganisation.html>>).

Spomnješe na glinjanu budku (kráceno)

Raz we zymje twardej, kšutej mału gólku pšebrožach, po droze, ze sněgom zdutej, k wjascyce se bliżowach.

Wižech južo pši guscínje přědnu budku samotnu, podla pak, toś we rowninje goru, nic přewusoku.

(...)

Ako bližej k dworu pšízech, tśo mě psycki strowjachu... Z tog se nažejach a wižech, až tam luže bydlachu.

(...)

Poznach luže dobrošiwe ze zmilneju wutšobu, běchu raz mě gospodliwe tši tyženje zasobu.

Derje su mě wochložili z kulkami a twarogom, a su cas mě pšekrotcyli teke z řědnym rozgonom.

(...)

Ak moj puś pon dalej žešo, cescej naslědk zglědowach, dokulž mě tak luby běšo domk tam w sněze na polach.

Vzpomínka na hliněnou chaloupku

Jednou jsem za tuhé zimy lesíkem se prodrala, po cestě šla závějemí, k vesničce se blížila.

Osamělá tam při háji stála první chaloupka, u ní, v jinak rovném kraji, hůrka, ne moc vysoká.

Když jsem přišla trochu blíže, zdravili mě psi tři, a to bylo znamení, že je to lidské obydlí.

Poznala jsem milé lidi, měli srdce soucitné, jednou mne tam uhostili na celé tři neděle.

Dobře mne tam osvěžili bramborami s tvarohem, dlouhý čas mně ukrátili také pěkným hovorem.

Na odchodu jsem co chvíli vracela se pohledem, protože mně byl tak milý domek v polích pod sněhem.

Literatura:

- Katja ATANASOV – Alfred ROGGAN: Die Schwestern Liza und Marjana Domaškojc in Zahren. *Lětopis* 61 (2), 2014, str. 116–129.
- Lotar BALKE: *Die Tracht der Sorben um Cottbus / Drastwa Serbow wokoło Chošebuza*. Sorbische Volkstrachten 4. Donowina Budyšin 1991.
- Eberhard BÖNISCH, *Die urgeschichtliche Besiedlung am Niederlausitzer Landrücken*. (Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 4.) Potsdam 1996.
- Lars Harald FEDDERSEN, *Die Darstellung Rudolf Virchows in der Vossischen Zeitung im Zeitraum vom 1. Januar 1844 bis zum 31. Dezember 1865*. Doktor-ská disertace. Frankfurt/Oder 2010. Dostupné on-line: <<https://opus4.kobv.de/opus4-euv/frontdoor/index/index/year/2010/docId/34>>, staženo 21. 8. 2019.
- Antonín FRINTA, *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955.
- Alfred GÖTZE, Der Schlossberg bei Burg im Spreewald. *Prähistorische Zeitschrift* 4, 1912, str. 264–350.
- Joachim HERRMANN (Hg.), *Die Slawen in Deutschland*. Ein Handbuch. Berlin 1985.
- Chrestomatija dolnosrbskego pismowstwa*. II. zwězk. Pokazki z dolnosrbskeje literatury w imperialistiskej Němskej. Zběraľ, zestajaľ a literarhistoriski wobzělaľ Frido MĚŠK. Volk und Wissen Berlin 1957.
- Rudolf VIRCHOW et al., Sitzung vom 19. Juni 1875. *Zeitschrift für Ethnologie* 7, 1875, str. 118–142. Dostupné on-line: <<https://www.jstor.org/stable/23029128>>, <<https://www.jstor.org/stable/i23026680>>, staženo 5. 8. 2019.
- Mina WITKOJC, Spomnješe na glinjanu budku. In: *Po drogach casnikarki*. Zestajaľ a dogrono napisaľ Kito Lorenc. 2. vydání. LN Domowina, Budyšin 1988.
- A[lfred] W[OLDT], Eine anthropologische Exkursion. *Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen – Vossische Zeitung*. Nr. 131, s. [14]. (Dritte Beilage zur Vossischen Zeitung, 2. str.). Dostupné na <<http://zeffys.staatsbibliothek-berlin.de/index.php?id=dfg-viewer&set%5Bimage%5D=14&set%5Bzoom%5D=default&set%5Bdebug%5D=0&set%5Bdouble%5D=0&set%5Bmets%5D=http%3A%2F%2Fcontent.staatsbibliothek-berlin.de%2Fzefys%2F2FSNP27112366-18750609-0-0-0-0.xml>>, staženo 5. 8. 2019.

Další zdroje:

- <www.dolnosrbski.de>
- <<http://lekarske.slovníky.cz/historie-mediciny/paul-langerhans-1847-1888>>
- <<https://maerkischer-bote.de/damals-wars-2/cottbus-hotel-ansorge-131987>>
- <<https://slawenburgen.hpage.com/brandenburg/orte-n-z.html#Zahren>>
- Medailonky osobností podle <<https://de.wikipedia.org>>

„Chróscické povstání“ a jiné příběhy

Křesćan Krawc: *Sej statok stajili*. Ludowe nakładnistwo Domowina, Budyšin 2018. 200 stran.

Lužickosrbský literát Křesćan Krawc (*1938, Lemišow/Lömischau) se za téměř 60 let své žurnalistické a spisovatelské činnosti stal autorem řady reportážních i beletristických textů. V mnohých z nich dokázal vhodně provázat své spíše atypické odborné „zázemi“ (vedle žurnalistiky také studium zemědělství). Snaha zachytit a rozkrýt „všední“ život (často právě s akcentem na venkovskou problematiku), tak prolíná celým jeho dílem. Některé z jeho prací (kupř. *Što wot nas wostanje*, 1991) stírají již zmíněnou hranici mezi novinářským popisem a krásnou literaturou; usilují především o zachycení určitého stávajícího (často již mizejícího) fenoménu.³¹ Výraznou dokumentační linku je však možno zachytit také v jeho „čistě“ beletristických pracích (*Paradiz*, 2009), jejichž rozměrnější formě se v novější době věnuje jako jeden z mála lužickosrbských literátů.

Nejnovějším Krawcovým literárním počinem je pak kniha s aliteračním, jen nesnadno přeložitelným názvem *Sej statok stajili*,³² vydaná koncem roku 2018. V ní se autor opět vrací ke své vyzkoušené metodě tematicky jen volně propojených rozhovorů s řadou osob z celé srbské Lužice; teprve po jejich celkovém recitování čtenář dospívá k určitému společnému jmenovateli a vyústění knihy. Slova „celé Lužice“ je třeba zdůraznit: autor (sám původem z evangelické, dnes již prakticky poněmčené oblasti na severovýchod od Budyšina) se totiž – na rozdíl od v současnosti

mnohdy běžné praxe – nekoncentruje pouze na jádrovou oblast přetrvávání lužickosrbské identity a jazyka v katolické části Horní Lužice; se stejnou péčí a akribií se (proporčně víceméně rovnoměrně) věnuje také evangelické Horní Lužici, dále Dolní Lužici a i mnohdy (s výjimkou Slepska) opomíjené střední Lužici. To z práce činí cenné „celolužické“ kompendium reminiscencí i komentářů, vážících se (nejčastěji prostřednictvím osobní historie či názorů dotazovaných) k historii Lužice a Lužických Srbů od poloviny 20. století do současnosti.

Pokud bychom měli hledat příslovecnou červenou nit, jednotlivci linku celkově dvanácti dokumentovaných rozhovorů s jednotlivci a jedné „kolektivní“ rozpravy, byla by jí především právě snaha o zachycení toho, co bylo a co postupně uplývá v zapomnění. Řada zachycených vyprávění je vlastně životním bilancováním (s celospolečenským přesahem); délka doby zachycených dějů a událostí se tak zkracuje úměrně věku informátora. Pouze jeden z nich (příznačně právě zřejmě nejmladší – Pětr Dźisław) je tak plně zaměřen

řen na „žhavou současnost“; té se ovšem výrazně dotýkají i další, např. starosta hornolužické obce Njebjelčic (Nebelschütz) Tomaš Čornak, jedna z vůdčích osobností snah o vznik voleného (a i pro mnohé Lužické Srby dodnes do značné míry kontroverzního) zastupitelského orgánu – Lužickosrbského sněmu (Serbski sejm). Samozřejmě ani minulost akcentující či rekapituluující výpovědi se nevyhýbají soudobé tematice – ta je mnohdy využita jako shrnutí či vyústění dříve sděleného.

Mnohá prezentovaná fakta, stejně jako detaily, mohou být i pro poučené zájemce o Lužici překvapením. Vždyť kdo např. běžně ví o neúspěšných snahách založit ještě na konci 70. let 20. století v (dnes již prakticky germanizovaných) evangelických Bukecích (Hochkirch) východně od Budyšina školní třídu typu A – tedy s lužickou srbsčinou coby vyučovacím jazykem (Arnd Zoba, s. 77)? Ve vzpomínkách členky folklorního Lužickosrbského lidového souboru – SLA (Leńka Šolčina-Winarjec, s. 10) zase vyvstane ozvuk jiné, „slovanštější“ výslovnosti lužické srbsčiny. Setkáme se i s potvrzením skutečnosti, že i v baště tohoto jazyka, katolickém regionu, bylo již před desetiletími jeho užívání často spíše zvykovým, setrvačným jevem nežli vědomou volbou (Jurij Njek, s. 98).

Výsadní místo mezi zachycenými událostmi ze života srbské Lužice posledních cca 70 let zaujímá zcela mimořádná událost – tzv. „chróscické povstání“ (*Chróscian zběžk*) z roku 2001, aktivní boj obyvatel farnosti Chróscicy (Crostwitz) motivovaný snahou komunity o zachování druhého stupně tamní základní školy a používající i (v Lužici do té doby nepředstavitelné) formy občanské neposlušnosti. Tato bezprecedentní aktivita obyvatel mikroregionu, který v rámci lužickosrbského národního života v mnohém zaujímal a stále zaujímá stěžejní pozici, se v knize objevuje hned na dvou místech. Jednou v závěru vypravování chróscického hodináře Jurije Njeka, podruhé pak v nejrozsáhlejší oddíle *Naša šula – naš statok*, jediném, který není koncipován jako monolog jednotlivce, nýbrž jako společná výpověď celkem 16 aktérů a svědků této „rebelie“. Krawc zde zdařile rozehrává formu „vícehlasé scény“ (evokující antický starořecký chór); výpovědi účastníků postupně časově i významově gradují a nabývají až epického rozměru. Autorovi je třeba přičíst i obecnější zásluhu: přestože od události již uplynulo téměř 18 let, dosud se v kontextu lužickosrbského národního života nedočkala přítržné reflexe, analýzy, vyhodnocení a plného docenění. Přitom šlo o první emancipované a „zviditelňující“ vystoupení Lužických Srbů coby politického činitele po minimálně půlstoletí.³³ Naopak: v kontextu této události (jež by u jiných srovnatelných menšinových etnik Evropy případně aspirovala na národní svátek ...) není výjimkou setkat se v dnešní Lužici s ostrým odsudkem aktérů „chróscického povstání“ jako poblázněných a naivních rušitelů pořádku. Krawcovo důstojné zachycení (nikoli však prvoplánová adorace) celé problematiky tak přichází sice opožděně; i tak však má kapacitu stát se impulsem pro vznik toho dosud absentujícího analytického vyhodnocení.

Vedle této „případové studie“ jsou v knize zachyceny a dokumentovány také mnohé další, i když snad méně vypjaté události a situace. Některé prvky a momenty se opakují ve více oddílech, s jejich pomocí je mimo jiné možno například doložit, že i ve zdánlivě prakticky asimilované Dolní a střední Lužici dosud dřímá určitý (plně nevyužitý) potenciál lužickosrbské identity a snah – ať již jde o zájem o školky a školy Witaj (např. A. Šramowa), jazykové kurzy nebo navazování na rodinné kulturní a sebeidentifikační tradice.

Zajímavým tématem je i „*Serbska murja*“ – záměrná virtuální „zeď“, oddělující v jistých ohledech „lužickosrbské“ od „ostatního“ (tedy německého); tuto ideu rozvíjí ve svém monologu mladý patriot

³¹ Za určitý pandán Krawcových dokumentačních snah – zachycujících „malé dějiny“ *de facto* prostřednictvím biografické metody/metody orální historie, tj. vzpomínkových vyprávění zejména „obyčejných“ lidí – je možno považovat práce Bena Budara *Tež ja mějach zbožo* (2006) a *Sym měla tajki strach* (2013); z nichž vyšel český výbor *Byly to zlé časy* (2012) a které se vztahují k době druhé světové války.

³² Lužickosrbské slovo „*statok*“ znamená prvoplánově „statek“ či „dvůr“, širěji ale také (hodnotové) „statky“; ještě volněji může být vnímáno i coby určitý duchovní rozměr/přesah.

³³ Jednou z nečetných záslužných výjimek je Fabiana Kaulfürsta Wojowanje wo serbske šule a forum w Internecach – analýza (*Rozhlad*, 53, 2003, č. 8, s. 290–293; č. 9, s. 326–334), vzniklý relativně nedlouho po popsání událostech v souvislosti s dočasným internetovým fórem *Internecy*, věnovaným „povstání“.

Nápis na triku dívky: „Serbja běchu, su a budu!“ (Lužičtí Srbové byli, jsou a budou!), foto Leoš Šatava.

Pětr Dźislawk, jeden z organizátorů stejnojmenné iniciativy. Je známo, že dotyčná aktivita vyvolala v Lužici u řady osob (včetně předních činitelů) i rozpaky či nesouhlas a kritiku. Obavy z nežádoucího lužickosrbského „nacionalismu“ však rozhodně nejsou (v kontextu počtu příslušníků a reálné síly tohoto etnika) na místě; každou takovou aktivistickou akci³⁴ je naopak třeba uvítat a hodnotit jako projev tolik potřebné etnojazykové vitality. Jistě: v dnešním globalizovaném a navzájem propojeném světě mohou slova jako „zeď“ či „hranice“ působit nepatřičně a anachronicky; důležitost jednoznačných kontur či vymezujících distančních linií pro uchovávání specifických (kulturních i jiných) fenoménů je však nesporná.³⁵

Celkové pojetí a vyznění knihy je tak možno označit za zdařilé. Pokud jde o ještě bližší přiblížení se k osobnostem narátorů, napomohly by orientaci čtenáře jejich stručné medailónky (s rokem narození) ve formě rejstříku v závěru knihy.

Je možno shrnout, že K. Krawc si připsal na konto další vysoce záslužnou práci. I když by se mohlo zdát, že byla vzhledem k formě „terénního sběru“ nahrávek a jejich přepisu spíše mechanická a snadná, není tomu tak. V koncepci a uspořádání knihy je zřejmý jak promyšlený výběr informátorů (ať již z teritoriálního, profesního či věkového pozadí), tak i promyšlené rozvržení a pořadí jednotlivých výpovědí. Krawc sám do interview nezasahuje, jeho postoje a názory jsou však přesto do jisté míry čitelné „mezi řádky“ – v kontextu samotného výběru či někdy více, někdy méně čitelného usměrňování toku vypravování. Při odhlédnutí od knihy samotné je obdivuhodné, že autor ještě ve svých 80 letech projevuje stálý, intenzivní zájem o lužickosrbské národní záležitosti a je na tomto poli i mimořádně aktivní (mnohdy i ve věcně podložené opozici k „oficiálnímu“ postojům).³⁶ Při vzniku práce typu *Sej statok stajili* je však vyšší věk a s ním spojená osobní paměť „minulých časů a dějů“ vlastně i výraznou výhodou, umožňující orientaci ve sledované tematice a umocňující schopnost vybrat podstatné. Je tak možno se těšit, že Křesćan Krawc bude ve své záslužné tvorbě ještě nadále pokračovat.

Leoš Šatava

³⁴ V dané souvislosti připomeňme „guerillovou“ aktivitu „A serbsce?“, zaměřenou na prosazování lužickosrbských nápisů ve veřejném prostoru (*linguistic landscape*); viz i: <<http://aserbsce.blogspot.de/>>.

³⁵ Antropolog Claude Lévi-Strauss k tomu říká: „Každá kultura se rozvíjí díky vzájemným výměnám s jinými kulturami. Musí však klást určitý odpor, jinak by záhy neměla nic specifického, co by mohla směřovat.“

³⁶ To platí mj. i v kontextu nedávného iniciování voleného zastupitelského orgánu *Serbski sejm*, které se ze strany střešní lužickosrbské organizace *Domowiny* a dalších institucí setkala s dehonestující kritikou. K. Krawc naopak tuto formu (jako možné posílení šancí pro přetrvání Lužických Srbů) plně připouští či dokonce vítá; viz video: <<https://www.youtube.com/watch?v=Zpa3AJtkEIk>>.

Lužičtí Srbové a slovanská mytologie, jak se to rýmuje

Atraktivní téma, fundovaní odborníci, přátelská atmosféra, „klapající“ organizace a po náročném semináři uvolněný koncert, to vše patřilo ke Dni slovanské mytologie, který v lednu uspořádala Společnost přátel Lužice.

V posledních letech se činnost SPL zintenzivnila a rozšířila nejen oborově za hranice sorabistiky a slavistiky, ale i na širší, nejen odbornou veřejnost. V sobotu 19. ledna 2019 byl uspořádán dokonce komponovaný program, kdy na seminární Den slovanské mytologie navázal koncert středověké hudby v podání skupiny Zanyka.

Témata i přednášející přilákali několik desítek účastníků, kteří zcela zaplnili zasedací místnost Kontaktní kanceláře Svobodného státu Sasko (v budově Lužického semináře). Účastníků nejrozmanitějšího věku a zřejmě – jen spekulujeme – i motivací, ale rozhodně velmi pozorných a v diskusi aktivních. Přátelskou atmosféru dotvářela neformální pohostinnost pořadatelů.

Nada Profantová v úvodní přednášce představila pohanství západních Slovanů z hlediska archeologie. Pojednala jak o principech (uctívání živlů), tak o rituálech, lokalitách a ovšem konkrétních nálezech.

Několik místních jmen v Čechách dosud možná odkazuje na slovanskou mytologii: například dva Svatobory, dále Bělbožice, Svaryšov, Mžebohy, Mokošín, Radhošť u Vysokého Mýta, Svařeň a zaniklá Stribož v jižních Čechách. Všechna se dochovala mimo střední Čechy, resp. ekumenu z přelomu tisíciletí – tam byla zřejmě v rámci symbolického zápasu nahrazena křesťanskými nebo alespoň z křesťanského hlediska nezávadnými toponymy.

Ze středních Čech, resp. nejteplejších a nejurodnějších oblastí naopak pochází většina tzv. stavebních obětí a dokladů různých rituálů. Je však obtížné určit, zda to byly rituály výjimečné nebo opakované, a často i jejich hlavní funkci. Například v jednom z obydlí na rozsáhlém slovanském sídlišti u Roztok nad Vltavou byla nalezena miniatura domu i se zmenšenou, nikdy zřejmě prakticky nepoužívanou píckou – mohla sloužit ke komunikaci s předky anebo být součástí obřadu při založení areálu.

Pod (!) nedávno objevenou rotundou sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze čeká na podrobný průzkum jakási menší kruhová struktura a pod ní celkem šest vrstev jakési dřevěné konstrukce a také například podivný pohřeb nemluvněte. Na Pohansku u Břeclavi je dokonce náznak obřadního prostoru zaznamenan nad (!) křesťanským pohřbem.

Několik výrazných, i když nevysokých hor lze s velkou jistotou považovat za posvátné, například Říp, Milešovku (čili Donnersberg, Hromovou horu) a Kletečnou v Českém středohoří a také Klášťov u Vizovic. Ona jistota pramení mj. z nálezů různých kovových předmětů, o nichž se předpokládá, že byly uloženy jako obětiny bohům.

Atraktivní skupinu archeologických nálezů představují idoly, z nichž zvláštní pozornost věnovala dr. Profantová sošce ze Staré Kouřimi³⁷, možná trochu sporné, ale jistě pozoruhodné.

Úvodní přednáška nasadila latku velmi vysoko co do obsažnosti, rozhledu i erudice přednášející, však je dr. Profantová spoluautorou Encyklopedie slovanských bohů a mýtů³⁸.

Michal Téra kupodivu nepřednášel o bohu Perunovi, ač právě jemu věnoval svou doktorskou práci³⁹, ale o slovanských nastolovacích rituálech a jejich mytologickém základu. Přesně řečeno podrobně představil tento obřad u korutanských Slovanů, kde se udržel až do raného novověku.

³⁷ <<http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/05/idol-Profantova-7.pdf>>

³⁸ <<https://www.cdbb.cz/kniha-34167-encyklopedie-slovanskych-bohu-a-mytu-encyklopedie-slovanskych-bohu-a-mytu>>

³⁹ <<https://www.databazeknih.cz/knihy/perun-buh-hromovladce-344863>>

Samotný rituál probíhal ve slovanském jazyce, ač Karantánské knížectví bylo už od roku 828

přivtěleno k franské říši. Přetrvala totiž společenská vrstva tzv. kosezů (původně svobodných bojovníků, pak nižší šlechty, posléze už jen privilegovaných sedláků), zpočátku skutečných, od 11. století už jen formálních volitelů knížete, kteří obřad u kamenného stolce pořádali. Kandidát byl v prostém šatu, se strakatým volem a s koněm, v mošně měl jen chléb a sýr, po rituálním dialogu dostal symbolický poslední políček a pak už byl posazen na stolec, třikrát ho objel, převlékl se, dostal požehnání a hold atd.

Podobnost s přemyslovskou pověstí a obecně mýtem o počátcích vlády, potažmo o ideálním „praktičtí“ není vůbec náhodná a podobné obřady jsou známy i z Bosny, z Polska (Hnězdo) a z Kyjeva.

Ještě starší obdobná tradice existuje v Indii, možná ve Skandinávii a určitě u ostrovních Keltů⁴⁰.

Jakkoliv byla i tato přednáška přínosná a poutavá, výše naznačené pochybnosti o souladu tématu a přednášejícího byly posíleny jedním menším faktografickým lapsem (kamenný stolec na Pražském hradě jistě nestál na místě nynějšího obelisku, protože tam bylo pohřebiště).

Jiří Dynda by byl mohl mít úvodní přednášku, neboť pohovořil na téma Bůh Triglav a slovanské náboženství. Existovalo vůbec něco jako slovanský panteon⁴¹? Nejspíš nikoliv. „Společní“ a jaksi všeslovanskí byli jen Perun, Veles a Svarog, popř. Svarožic. Můžeme mluvit o lokálních panteonech různé úrovně, přičemž zřejmě převládal henoteismus, tedy že jeden bůh byl považován za „hlavního“. Ten přitom takřka univerzálně byl zároveň ochráncem v boji, zajišťoval hojnost a sděloval věštby. Určitě se panteony odlišovaly mezi východními, západními a jižními Slovy. Mimochodem, v českých zemích je doloženo jen uctívání Peruna, Svaroga a Dažboga, jak uvedla již dříve N. Profantová. V *Povesti vremennych let* je zase vypsán původní východoslovanský panteon za knížete Vladimíra: Perun, Chors, Dažbog, Stribog, Sémargl a Mokoš. U polabských Slovanů jsou doloženi Svantovit, Prove, Jarovit, Svarožic a Triglav.

U Triglava je jasná etymologie, ještě u Přibíka Pulkavy jsou Braniboři „mající modlu tréhlavatú“. Má tři hlavy pro tři říše, nebi, zemi a podsvětí (a obecněji pro vše trojitě). V jeho zobrazení se nápadně často kombinuje dřevo a kov: božské kopí zabodnuté ve sloupu (svatyně ve Wolinu), strom ukrývající zlatou sochu nebo hřeby moci (reginnaglar) zatlučené v hlavním sloupu hodovní síně. Bývá paradoxně zmračený – slepý a mlčenlivý, aby si nevšímal lidských hříchů. Přesto ale vše vidí, vládne světu. Jeho idoly představují osu světa, díky němu drží kosmos pohromadě, zaručuje řád. Věští, hlídá podsvětí a je průvodcem na cestách konkrétních i abstraktních (Jinam). Má nějakou vazbu (příbuznost) na Thovta, Herma Trismegista/Trikefala, Merkura, Hekaté Trimorfé, Odina, Cernunna, Arawna, Kerbera a další...

Religionistka **Michaela Šebetovská** v přednášce na téma Veles – slovanské božstvo v komparativní perspektivě vycházela ze své veřejně přístupné diplomové práce⁴², takže zde uvedeme jen několik poznámek. Ačkoliv se o Velesovi zachovalo jen velmi málo informací v písemných pramenech, autorka se pokusila jeho postavu rekonstruovat prostřednictvím příbuzných (?) postav ze slovanského prostředí i mimo ně. Snaží se pak o interpretaci primárních pramenů hovořících o Velesovi tak, aby dávaly smysl nejen každý zvlášť, ale vytvářely zároveň koherentní celek určité teorie o někdejší podobě a funkcích tohoto slovanského božstva.

Písemné prameny uvádí ruské, české (např. Tkadleček) a polské, toponyma naopak jihoslovanská: pohoří Velež v Hercegovině, město Veles v Makedonii a hora Veles v Srbsku. (M. Šebetovská vůbec nezmiňuje Veliš na Krivoklátsku ani Veliš u Jičina.)

O příbuzných postavách zde jen telegraficky. Nejprve slovanské:

- Volch Vseslavjevič – jeden z tzv. starších bohatýrů ruských bylin, syn zmeje a ženy, má úzký a rozmanitý vztah ke zvířatům (lov, proměna do zvířat a jiné magické praktiky)
- vodník (volosatík, vodjanoj), čert a lešij ruského folkloru – všichni jsou nečistí, mají vztah k hudbě a opět ke zvířatům
- vlčí pastýř – velí vlkům i chrání dobytek, domlouvá se s pánem lesa
- jeho transformací je sv. Blažej (u východních křesťanů Vlasij) – pomáhá proti bolení v krku, vládne vlkům a jiné zvěři, je spjat se skotem, také ve své poustevně léčí zvířata.
- Jiné indoevropské:
- Velnias – svého druhu čert, vládne duším zemřelých, má jen jedno oko, působí v bažinách a v lese, provozuje hudbu, proměňuje se a je nebezpečný (věší poutníky)
- Odin – má jen jedno oko, jeho „erbovními“ (totemovými, průvodcovskými) zvířaty jsou osminohý kůň, dva havrani a dva vlci; ovládá magii a má vztah k oběšením
- Afsati – z Osetie, lesní zvěř je jeho dobytek, má jedno oko a kouzelnou flétnu
- Varuna – indický bůh, spjatý s dobytkem, pán přírody a vod, poutání, vládne hadům a mrtvým, mág

Veles se tedy rýsuje jako „skotí“ bůh – má stáda a je zoomorfní (a bohatý). Je to pastýř duší a zároveň představuje „cizího boha“, který má svůj svět za ohradou. Vládne spíše iracionálními dovednostmi a sdělovacími formami: poezií, hudbou, magií a zřením. Střední prameny bohužel neumožňují popsat jeho případnou proměnu (vývoj) v čase.

Poslední přednášela **Nada Vaverová**: Onen svět ve slovanských a baltických pohřebních písních, s hlavním tématem bylo to její svázáno nejvolněji, zaměření bylo převážně lingvistické a baltistické.

Seznámili jsme se s pláči jako literárním žánrem, vázaným na přechodové rituály a majícím magické a estetické funkce. N. Vaverová se snažila popsat, co mají v této oblasti společného slovanské a baltické jazyky, ale v diskusi zaznělo, že to nejspíš bude mnohem obecnější. Nakolik jsme mohli posoudit, písně byly sbírány převážně ve 20. století a recentně.

Pohřební písně (např. severoruské „přičítání po muži“) jsou jedním z druhů pláčů – další jsou svatební a rekrutské, existují také specifické písně pasáček, žebráků a lidí postižených požárem.

Nejsou známé žádné podobné pláče k rituálu přechodu do dospělosti.

Následoval kaleidoskop různých variací obrazů či míst (topoi) specifických pro baltické a slovanské pohřební písně: věčný dům se zelenými dveřmi, dům z bílého písku nebo bílého dřeva se zeleným trávníkem, dům ze šesti prken, bez oken, zamčená (zemní) vrata, prostěradlo, ručníky, ev. další výbava do hrobu. Samozřejmě cesta, často do kopce – na mohyly. Mrtví, přesněji řečeno umírající se převtělují do koně, trávy, květů, jezera, řeky, havrana, sokola, zajíce, hranostaje nebo stromu. Pozůstalí zvou zesnulé k návratu, ale nemyslí to úplně vážně – nechtějí jejich návrat (revenanti), jde jen o to, aby pozůstalí mrtvé svým nezájmem neurazili, protože mrtví by mohli i z onoho světa škodit.

Jiří Guth

Prevzato z Kulturních novin (4. března 2019), redakčně upraveno.

ODJINUD

Bilance výstavy „Sary lud“ v budyšínském Lužicko-srbském museu

Od 4. listopadu 2018 do 3. března 2019 trvala výstava „Sary lud“, věnovaná slovanskému ranému středověku Lužice. V květnovém

⁴⁰ <<http://www.revuekamen.cz/inauguracni%20kameny.htm>>

⁴¹ <<https://swordsandarmor.files.wordpress.com/2010/11/slavic-gods-pantheon.jpg>>

⁴² <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/163119>>

čísle *Rozhladu* se za výstavou ohlíží kulturní historička Andrea Pawlikowa, kurátorka (L)SM. Ve spolupráci s muzeem v Dešně, kde od r. 2013 funguje archeopark věnovaný tomuto období, a s ním spojenými stejně zaměřenými spolky a nadšenci vznikl počin inspirovaný 1000. výročí Budyšínského míru (1018), který si vzal za úkol upozornit na historický význam dnes provinčně působícího Budyšina a na kulturně historické souvislosti oné přelomové události. (Autorka připomíná, že potomky tehdejších Milčanů jsou také mnozí dnešní hornolužičtí Němci.) Výstava byla řešena moderně, včetně marketingu; život v minulosti zpřítomňovalo množství replik, na které se mohlo sahat. Ve vitrinách pak byly cenné originály, které tvořily autentickou rovinu výstavy – archeologické nálezy z Budyšina a okolí: keramické nádoby, šperky z hrobů (slovanská esovitá záušnice, která se nachází při spáncích lebek, se hornolužickosrbsky řekne „spanjowy rynek“ – německy Schlafenring), vystaven byl i známý poklad zlomkového stříbra z 10.–11. století z Mješic (dochovaná část – zbytek zmizel ze zhořeleckého musea během bojových operací konce 2. světové války; pozn. red.). Výstava seznamovala s novými zjištěními a objevy – např. v Dolní Lužici je velký posun poznání jedním z mála užitečných přínosů těžby uhlí. Přírodovědná data dokládají vznik tamních hradišť až koncem 9. a v 10. století, přičemž všechna byla zřejmě malá, místní, žádné centrální tam nebylo – i známá Liubusua, která se tam dříve hledala, byla nedávno identifikována v Glomačsku (jde nejspíše o hradiště Löbsal-„Goldkuppe“ na Labi severně od Míšně – pozn. red.). Hornolužická hradiště jsou naopak často větší (i když obdiv k mohutnosti valů hradiště u Wotrowa by mělo mírnit vědomí, že jeho hlavní část pochází už z počátku doby železné, o čemž se zde nemluví, ačkoli tyto případy jsou častější – Slované pravěká opevnění využívali běžně, i samotná budyšínská hradiště byla založena již v době lužických popelnicových polí; pozn. red.). Modernost výstavy se odrážela i v tom, že nezastírala, kolik toho ještě nevíme: hned na začátku výstavy to připomínalo heslo „Více otázek než odpovědí“. A. Pawlikowa využívá příležitosti k důležité informaci o projektu *Germania slavica*, který byl založen r. 1976 a nové pokračování našel v letech 1996–2007 v Leibnizově ústavu v Lipsku; chválí pracovníky ústavu, prof. Christiana Lübkeho a dr. Matthiase Hardta, oba renomované odborníky na raný středověk, kteří také vystupovali v Lužickosrbském muzeu, že jsou nakloněni Lužickým Srbům a snaží se napravit starý proněmecky orientovaný dějepis, uvést nekriticky tradované výklady protislovanských pramenů na pravou míru a posilovat objektivní bádání (což ovšem zahrnuje i odmítnutí opačných, protiněmeckých či panslavistických tendencí). Jak říká autorka: „Takovéto nacionalistické názory už dnes nechceme šířit. Spíše se těšíme ze sebevědomého přiznání k pestré Evropě...“, a dále cituje z (německy psaného) dopisu jednoho návštěvníka: „My [...] jsme na své slovanské kořeny nezapomněli, ale nevadí nám kroutit ‚r‘ po hornofrancku, jak nám to zanechali naši frančtí předkové. Jsem rád, že mohu žít v kraji, kde se slovanství a němečtí dokázalo promíchat tak ‚ohromně‘ a přece dost poklidně.“ (s. 27). K výstavě vyšla hornolužickosrbsky psaná knížka pro děti *Zetkanje ze starym ludom* (tj. Setkání se starým národem) od Petra Kornelia Kuše, pedagoga z pracovní skupiny „Stary lud“.

zbs

SVĚDECTVÍ

Před zahájením zasedání valné hromady Matice lužickosrbské se při příležitosti 125. výročí úmrtí konal pietní akt nad hrobem Michała Hórniku na Mikławsku (katolickém lužickosrbském hřbitově v Budyšině), kde za české přátele Lužice přednesl projev **Radek Čermák**.

Towarstwo přećelow Serbow stara so wo Hórnikowu knihownju. Z tutym je mjeno serbskeho wótčince do českeho zjawneho rumu nastajnje zapisane. Přemało Čechow ale bohužel džensa wě, kak wažny posrědkowar serbsko-českich zwiskow Michał Hórnik běše. Hižo za čas jeho studija w Praskim Serbskim seminarje srěbaše wón nowe ideje narodneho wozroźenja. Wo tym rozmołwješe so tež ze sobušulerjom Janom Nerudu. Wón móžeše wuběrnyje česce, pisaše do hłownych českich nowinow a časopisow, hdžež pilnje wědu wo Serbach posrědkowaše. Hórnik skutkowaše tež jako jara wažny posrědkowar česko-serbskich počahow. Wjace wo tym čitamy pola sorabistow Silvie Działowej abo Jana Petra. Hdyž čitam na příklad wědomostne teksty Adolfa Černeho wo Serbach, husto je tam Hórnik jako informant podaty. Dyrbju skedźbnić nimo druhého na monografiju wo pozabytej basnicy Herće Wićazec, kotraž by runje w tutych tydženjach dwustote posmjertne narodniny woswjećiła. Najprjedy jako starši towarstwa Serbowka, a potom jako českorěčny publicist je Hórnik klučowa wosoba, kotraž česku a serbsku kulturu wusko zwjazja. Wón scyła přewza srjedzoeuropsku a wosebje česku etnisku ideologiju jako swój moderny narodny program. Přez rěčepastyrstwo prócowaše so wón serbski lud zjednočić. Wón sta so po Smolerju z „prawym nanom“ a „genijom serbskeho luda“, kaž Adolf Černý pisa.

Dwaj brjohaj (Mikławsk a Hrodziško) – na jednym steji Jan Arnošt Smoler, na druhim Michał Hórnik. Z jeho skutkowanjom přesadži so koncepcija serbskeho wozroźenja poľneho słowjanskich mustrow, kotryž Serbam zmóžni swójsku etnisku ideologiju za wobstaće tworjeć.

Slovníček: *wótčinc* – vlastenec; *rum* – prostor; *srěbać* – sát, lokat; *wozroźenje* – obrození; *wuběrnyje* – výborně; *wěda* – vědění; *počah* – vztah; *pozabyty* – pozapomenutý; *woswjećić* – oslavit; *wusko* – úzce; *prócować so* – snažit se; *brjoh* – břeh.

LETOPIS

Redakce časopisu jménem Společnosti přátel Lužice blahopřeje k významnému životnímu jubileu dvěma Lužickým Srbům, které obě v Praze vystudovaly a jedna v Čechách žije, druhá stále udržuje kontakt. Oběma dámám přejeme hodně zdraví a sílu!

Dne 23. března oslavila své devadesáté narozeniny členka SPL **Luisa Härtelová**. Narodila se v Drážďanech, ale po válce se její rodina uchýlila trvale na chalupu do severních Čech, kde potom její otec pracoval jako praktický lékař. Luisa i její bratři vystudovali v Praze a bydleli kde jinde než v Lužickém semináři. Když starší bratr Hanuš dokončil studia, Luisa od něj na nějaký čas převzala správu Hórnikovy lužickosrbské knihovny. Poté se přestěhovala do Děčína, kde celý život vyučovala němčinu a později také španělštinu na střední ekonomické škole i soukromně. Lužickou srbsčinu používá dodnes, ostatně většina dopisů od jednoho z prasynovců je psána srbsky. Tato velmi skromná dáma udržuje celoživotní přátelské styky i se svými studenty, se kterými ještě donedávna často výletovala. V poslední době ji zdraví už poněkud trápí, ale věříme, že se zase zlepší a že paní Härtelová ještě svolí ke vzpomínkovému rozhovoru.

30. dubna se dožila 90 let v neuvěřitelné svěžesti jedna z nejvýznamnějších osobností lužickosrbské literární vědy, profesorka **Lucija Hajnec**. K literatuře, především té lužickosrbské, ji váže nejen celoživotní zájem, ale i rodinný vztah: její sestra si vzala za muže lužickosrbského romanopisce Jurije Brězana.

Lucija Hajnec pobývala v letech 1947–1952 v Praze, kde studovala na Karlově univerzitě slavistiku a sorabistiku a jako vedlejší obor ještě anglistiku. Obhájila závěrečnou práci o Janu Arnoštu Smolerovi, v roce 1968 se pak habilitovala na lipské univerzitě se srovnávací studií o lužickosrbském baladickém

básnictví. Po léta pak také v Lipsku přednášela. Počet jejích publikovaných vědeckých prací je úctyhodný, stejně jako neustálá schopnost pozorně sledovat, co se v lužickosrbské společnosti a literatuře děje.

U příležitosti jejích narozenin jsme paní Lucii Hajnec navštívili v jejím budyšínském bytě, kam nás uvedl náš přítel Jurij Łuscanski, a natočili jsme několik hodin videozáznamu jejího vyprávění o lužickosrbské literatuře, životě, i vzpomínky na Lužický seminář, kde za svých studií bydlela. A samozřejmě na také na lidi, s nimiž se v Praze setkala a kteří jsou dodnes jejími přáteli, jako např. profesorka Libuše Hrabová. Rozhovor bude součástí připravované knihy vzpomínek pamětníků uplynulých desetiletí v česko-lužickosrbských vztazích.

Eliška Oberhelová a Ondřej Šrámek

KAK TO WIDŽU JA

Na letošní valné hromadě Domowiny se představilo několik lužickosrbských spolků mládeže. Jejich prezentaci postupně zprostředkujeme i našim čtenářům.

Zwjazk serbskich studowacych – Župa „Jan Skala“

Župa „Jan Skala“ je zwjazk studentow, so wukubłacych a alumni w Serbach. Jeje nadawki su koordinacija zhromadneho džěła, poskićenje pomocy a zastupowanje tutych skupinow před serbskimi institucijemi. Tučasne džěli so župa do pjeć džělow, kiž wobsteja ze studentskeho chóra, redakcije satiriskeho lětopisa Šeršenja a studentskeju cyłkow Bjarnat Krawc (Drježdžany) a Sorabija Lipsk. Nowi k tomu su přišli člonoj skupiny młodostnych z mjenom „Serbska murja“. Zastupjerjo tutych cyłkow tworja hromadze z alumni zdobom předsydstwo župy, kiž džělo člonow podpěra a dokumentuje. Dla toho je přirodny angažement župy wosebje na jeje člonske džěle koncentrowane. Župa sama wotměwa drje prawidlowne zetkanja, woteda pak wšitke wjetše projekty do rukow člonow. Wuwzaće tworja projekty, kaž studijny džěń na gymnaziju, kiž so hromadze z Pawkom wotměwa, a wězo studentska kubłanska jězba. Tuta so lětsa w Praze pola našich českich přečelow wot SPL wotmě.

Šeršeń: Studentski časopis so lětnje na Schadžowance wudawa. Koordinaciju a layout přewza w poslednich lětach Lipsk, při čimž so tež přeco mnohe přinoški z Drježdžan a wot dalších serbskich studentow dodawaja. Kónčna wersija so kóždolětnje wot Jana-Jurja Serbomichla, njewidžaneho šefredaktora, wudžěla. Tamni dopisowarjo so z prawym mjenom njemjenuja, wšako časopis satirisce a kritisce wo serbskich wobstojnosćach rozprawja a je sudži. Šeršeń je njewotwisny a njedóstanje žane institucionelne spěchowanje. Awtoroj džěłaja čestnohamtsce a financuja čišćenje přez dary čitarjow.

Studentski chór: Studentski chór wustupuje kóždolětnje na Schadžowance. Pod wumělskim nawodom Symana Hejduški a Michała Dónata je so chór dale modernizował a zamóže klasiske serbske, kaž tež moderne popowe twórby na wysokim niwowje přednješć. Pěstowanje dobrych stykow do słowjanskeho wukraja, kaž lětsa w Praze, je zdobom kmamy přidatke chóroweho skutkowanja.

Bjarnat Krawc: Studentski cyłk z Drježdžan měješe lěta dołho swojsku etažu, hdžež so člonoj a přečeljo často zetkach. Tak

wotměwachu so wulka semester-startowa party, kaž tež adwentnička. Swjedženje, projekty a zetkanja budu so drje dale wuhotować, měštnosć pak ma so nětko nowa namakać. Na tutych swjedženjach pěstuje so serbske wašnje swjećenja, wosebje přez serbski spěw a serbske reje. Dla tradicionalneje struktury towarstwa a studijnym poskitkow Drježdžan, falowachu kóždolětnje holcy. Mjez tym pak je so ličba hižo tróšku wurunała. Zo by to dale tak bylo, přewjedu Krawcojo hižo lěta dołho zetkanja ze šulerjemi, na kotrymž informuja wo studijnich móžnosćach a studentskim žiwjenju a zdobom za samy wabja. Najwjetša akcija Krawcow je wobdžělenje na Schadžowance. Tam spěwaja w chórze, dopisuja do Šeršenja a předstaja kabaretowy přinošk. Přez lěto so Krawcojo zdobom na sportowych akcijach w měsće a we Łužicy wobdžěleja. Wosebitosć je, zo wožiwi so znowa tradicija mejemetanja. Runje tak je so lětsa tradicija nalětnjeho pučowanja wožiwiła. Při tym podadza so aktiwni a něhdyši Drježdžanscy studenća na zhromadne pučowanje do přirody.

Sorabija Lipsk: Druhi wulki studentski cyłk je w Lipsku namakać. Přez lěto je cyłk stajnje z najwšelakorišimi projektami aktiwny. Zakładny wotběh je při tym stajnje podobny. Tak swjeća so kermuška a adwentnička, ke kotrymž so tež awtor za mały kulturny podžěl přeprasy a nowi člonoj witaja. Dale wobdžěleja so Sorabičenjo runja Krawcam na Schadžowance, z podžělom chóra, Šeršenja a kabareta. Wosebitosć je wuzběhowanje dolheje serbskeje tradicije w Lipsku, kiž so tež do zjawnosće nosy (a to hižo přez 300 lět dołho). Tak pala so 30. apryla chodojty a meja so staja. Tuta so potom tež zaso čisnje a wudobudze so mejski kral. Ke wšem serbskim nałožkam so zdobom ze Sorabiju spřečeleni Lipšcan studentske cyłki přepraseja. Tak zhladuje město na dołhu tradiciju studentskich jednatkowych radow, ke kotrymž tež Sorabija sluša. Tak přewjedu rapaki, tak sebjemjeno Sorabičanow, kóždolětnje w februarje tež póstničku z programom. W lěcu wobdžěleja so zdobom na wulkich lěčnych póstnicach wšech studentskich cyłkow. Tež sportowe je Sorabija aktiwna, tak wobdžěluje so w Lipsku, kaž tež we Łužicy na najwšelakorišich wubědžowanjach, wosebje na wolejbulu.

Serbska murja: Člonoj tutoho, poměrnje maleho cyłka młodostnych, su za sebjě pěstowanje serbskeje řeče a kultury jako zaměr stajili. Chcedza ju při tym modernizować. Tak wuhotuja spěwne wječory, na kotrymž předstaja wot młodostnych spisane nowe spěwy. Další wulki wuspěch je nastajenje kwisoweje aplikacije za smartphone „KwizSerb“. Tak móžeš hrajo z přečelimi so wubědžować, što drje najwjetšu wědu wo Serbach ma.

Móžemy potajkim bilancować, zo mamy hladajo na serbske studentske žiwjenje jara plódne a aktiwné časy. Styki a přečelstwa, kiž při tym nastanu, budu nam w přichodze zawěsće hišće pomhać a wjele rjanych projektow a schadžowanjow zmóžnić.

Damian Dyrlich

Słowniček: so wukubłacy – učeń; alumnus – zde (a dnes většinou) bývalý student zůstávající ve spojení se školou; zdobom – zároveň; wotedač – předat; wuwzaće – výjimka; kubłanska jězba – studijní výjezd; njewidžany – nevidaný (redaktorovo fiktivní příjmení je složeno ze slov „Serb“, tedy Lužický Srb, a „Michl“, což je tradiční přezdívková „kovaných“ Němců, jmenovitě z jižního Německa, dříve běžná i v Čechách); spěchowanje – podpora; falowac – chybět; samy – týž, tentýž (germanismus); mejemetanje – kácení máje; kermuška; kermuša – posvěcení; podžěl – podíl, účast; wuzběhowanje – zdůrazňování; palič chodojty – pálit čarodějnice; čisnyć – (zde) shodit, porazit; wudobyc – získat, zde: zvolit, vybrat; rapaki – krkavci; sebjemjeno – vlastní přezdívková; wubědžowanje – soutěž, závod, zápas; murja – zeď; kwisowy – soutěžní, kvízový.

Česko-lužický věstník vydává Společnost přátel Lužice, U Lužického semináře 90/13, 118 00 Praha 1 – Malá Strana, www.luzice.com, luzice@luzice.cz, ročně v osmi číslech a dvou dvojčíslech nákladem 300 výtisků. MK ČR E 6880. ISSN 1212-0790.

Roční předplatné: ČR 300 Kč, zahraničí 20 € (hotově 15 €) bankovním převodem na účet Fio banka, a. s., 2900678633/2010.

Redakční rada: vedoucí redaktorka Eliška Oberhelová, Michalovice 17, 412 01 Litoměřice, eliska.oberhelova@gmail.com, tel. 728 581 822; zástupce vedoucí redaktorky: Jan Zdichynec, zdichy.j@seznam.cz; členové: Zuzana Bláhová, Radek Čermák, Kryštof Peršin. Sazba: Václav Machurka.

Rada se ne vždy ztotožňuje s názory a slohem pisatelů. Za pravdivost odpovídá autor. Nevyžádané rukopisy nevracíme.